

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้มีทฤษฎี แนวคิด และงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้คือ

1. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร
2. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับผู้ส่งสาร
3. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
4. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำความคิดเห็น
5. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร

ทฤษฎีการสื่อสาร (Communication Theory)

คำว่า "การสื่อสาร" (Communication) นั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย (อ้างใน ประมะ สตะเวทิน, 2533 : 28 - 29)

แฮริสโตเติล (Aristotle) ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษาวิชาวาทศิลป์ (rhetoric) หรือ การสื่อสาร (communication) ว่า คือ การแสวงหา "วิธีการชักจูงใจที่พึงมีอยู่ทุกรูปแบบ (search for "all the available of persuasion")"

เอ็ดเวิร์ด สะเพียร์ (Edward Spaia) "การสื่อสาร คือ การตีความหมายโดยสัญลักษณ์ต่อท่าทางที่แสดงเป็นสัญลักษณ์โดยไม่รู้ตัว ต่อความคิดและต่อพฤติกรรมของวัฒนธรรมของบุคคล"

วอเรน ดับเบิลยู วีเวอร์ (Warren W. Weaver) "กล่าวว่า การสื่อสาร ในที่นี้ความหมายกว้างครอบคลุมถึงกระบวนการทุกอย่างที่จิตใจของคน ๑ หนึ่งอาจมีผลต่อจิตใจของคนอีกคนหนึ่ง การสื่อสารจึงไม่หมายความแต่เพียงการเขียน

และการพูดเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงดนตรี, ภาพการแสดง, บิลเลตต์ และ พฤติกรรมทุกพฤติกรรมของมนุษย์อีกด้วย"

จอร์เก็น รอยซ์ และเกรกอรี (Jurgen Reseach and gregory Batesos) "การสื่อสารไม่ได้หมายความถึงการถ่ายทอดด้วยภาษาพูดและภาษา เขียนที่ชัดเจน และแสดงเจตนาธรรมณ์เท่านั้น แต่การสื่อสารยังรวมไปถึงกระบวนการ ทั้งหลายที่คนมีอิทธิพลต่อกันด้วย คำนิยามนี้ยึดหลักที่ว่า การกระทำและเหตุการณ์ เหล่านั้น หมายความว่า ความเข้าใจที่เกิดขึ้นนั้นได้เปลี่ยนแปลงข่าวสารที่คน ๆ นั้น มีอยู่ และมีอิทธิพลต่อบุคคลผู้นั้น"

จอร์จ เอ มิลเลอร์ (George A. Miller) "การสื่อสาร หมายถึง การถ่ายทอดข่าวสารจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง"

จอร์จ เกิร์บเนอร์ (George Gerbner) " การสื่อสาร คือ การ แสดงกิริยาสัมพันธ์ทางสังคม (Social interaction) โดยใช้สัญลักษณ์และ ระบบสาร (massage systems)"

คาร์ล ไอ โฮฟแลนด์ (Carl.l. Hovland) และคณะ "การ สื่อสาร คือ กระบวนการที่บุคคลหนึ่ง (ผู้ส่งสาร) ส่งสิ่งเร้า (โดยปกติเป็นภาษาพูด หรือภาษาเขียน) เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ (ผู้รับสาร)

โคลิน เชอริ (Colin Cherry) "การสื่อสารเป็นการกระทำซึ่ง เครื่องหมายอันแรก (สิ่งเร้า) ก่อให้เกิดเครื่องหมายที่สอง (ปฏิกริยาตอบ) ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้รับสิ่งเร้าเป็นราย ๆ ไปว่าจะมีปฏิกริยาตอบอย่างไรตามลักษณะนิสัย ของเขา ซึ่งได้มาจากประสบการณ์การสื่อสารในอดีต"

วิลเบอร์ ชรามม์ (Willber Schramm) "การสื่อสาร คือ การมี ความเข้าใจร่วมกันต่อเครื่องหมายที่แสดงข่าวสาร" (information sings)"

เอเวอเรท เอ็มท โรเจอร์ส และ เอฟ ฟลอยด์ ชูเมคเกอร์ (Everet M. Rogers and F. Floyd Shoemaker) "การสื่อสาร คือ กระบวนการซึ่งสารถูกส่งจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร"

ชาร์ลส์ อี ออสกูด (Charles E. Osgood) "ในความหมายโดย ทั่วไป การสื่อสารเกิดขึ้นเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง คือ ผู้ส่งสารมีอิทธิพลต่ออีกฝ่ายหนึ่ง คือ ผู้รับสาร โดยใช้สัญญาณต่าง ๆ ซึ่งถูกส่งผ่านสื่อที่เชื่อมระหว่างสองฝ่าย"

จากความหมายของการสื่อสารตามที่ผู้รู้ต่าง ๆ ได้ให้คำนิยามไว้สรุปได้ว่า "การสื่อสาร คือ กระบวนการถ่ายทอดสาร (Message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร (Sender หรือ Source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel) (ประม. สดะเวทิน, 2533 : 30)"

องค์ประกอบของการสื่อสาร

โดยทั่วไปกระบวนการสื่อสาร จะประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 6 ประการ คือ

1. แหล่งสาร หรือผู้ส่งสาร (Source หรือ Sender) คือ ผู้ที่ทำการส่งสารไปยังผู้อื่นอาจเป็นบุคคลคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ ขึ้นอยู่กับประเภทและระดับการสื่อสาร
2. สาร (Message) คือ เรื่องราวหรือความคิด ที่ผู้ส่งสารต้องการส่งหรือถ่ายทอดไปสู่ผู้รับสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้รับสาร ได้รับความหมาย และมีปฏิกิริยาตอบสนอง
3. ช่องทางหรือสื่อ (Channel หรือ Media) ช่องทาง หมายถึง ทางที่ทำให้ผู้ส่งสารกับผู้รับสารติดต่อกันได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ หู จมูก ลิ้น กาย
สื่อ หมายถึง สื่อที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ อากาศและเสียง ตลอดจนสื่อที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ติดต่อสื่อสารไปถึงกันและกัน
4. ผู้รับสาร (Receiver) คือ บุคคลที่ได้รับเรื่องราว ความคิด จากผู้ส่งสาร สามารถคิดและรู้ความหมายของสารที่ได้รับ อาจเป็นบุคคลคนเดียว หรือกลุ่มบุคคลก็ได้ เช่นเดียวกับผู้ส่งสาร
5. ผลที่เกิดจากการรับสาร (Effect)
6. ปฏิกริยาสะท้อนกลับ (Feedback)

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสาร

การสื่อสาร มีลักษณะเป็นกระบวนการที่สร้างความเข้าใจระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของผู้รับสาร โดยมีกระบวนการทำงานที่เป็นพลวัต (Dynamic) เกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง กล่าวคือ มีการกระทำโต้ตอบกลับไปกลับมาระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารตลอดเวลา ผู้ส่งสารกลายเป็นผู้รับสารและผู้รับสารกลายเป็นผู้ส่งสาร ในระหว่างเวลาเดียวกันได้

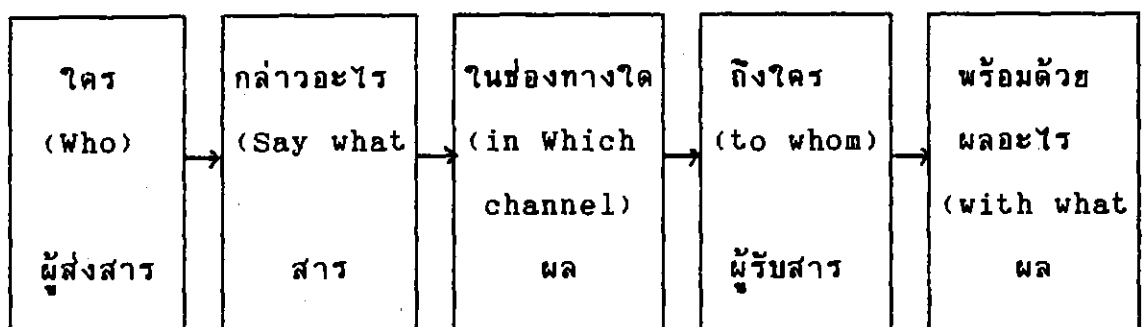
นอกจากนี้เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสาร ได้มีนักวิชาการหลายคนได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการสื่อสาร โดยใช้แบบจำลองเพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจและการนำไปใช้ อาทิ

แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของ Harold D. Lasswell

ฮาร์โล ดี ลาสเวล (Harold D. Lasswell) เป็นทฤษฎีการสื่อสารที่อธิบายการสื่อสารเชิงพฤติกรรม (The behavioral school of thought) เป็นการศึกษาปฏิกิริยาระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร เนื้อหาข่าวสารชนิดของสื่อที่ใช้แบบผลอันเกิดจากการกระทำการสื่อสาร Lasswell อธิบายกระบวนการสื่อสารโดยตั้งเป็นคำถามเกี่ยวกับตัวผู้ส่งสารผู้รับสารและผลของการสื่อสาร ซึ่งเขียนเป็นแบบจำลองได้ดังนี้ (อ้างใน ประมว สตะเวทิน, 2533 : 53)

แผนภาพที่ 1

แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของ Lasswell

แบบจำลองดังกล่าว เกิดขึ้นในช่วงที่นักทฤษฎีการสื่อสารมีความเชื่อว่า กระบวนการสื่อสารส่วนใหญ่เป็นกระบวนการเชิงโน้มน้าวใจ จึงเป็นสูตรที่เหมาะสมสำหรับใช้วิเคราะห์การสื่อสาร เพื่อการโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางอย่าง ที่ผู้ส่งสารต้องการให้เกิดโดยมีกระบวนการ ดังนี้

ใคร (who) "ผู้ส่งสาร" ซึ่งอาจหมายถึง ตัวบุคคล กลุ่มบุคคล สื่อมวลชน หรือสถาบัน

กล่าวอะไร (say what) คือ "สาร" ที่ผู้ส่งสารส่งไปยังผู้รับ ซึ่งอาจได้แก่ การพูด การแสดงกิริยาท่าทางต่าง ๆ เพื่อให้ผู้รับสารรับรู้และเกิดความเข้าใจ

ในช่องทางใด (in which channel) คือ "ช่องทาง" ที่สารผ่านไปยังผู้รับสาร ช่องทางในที่นี้มีหลายรูปแบบทั้งตัวบุคคลและสื่อมวลชนทุกประเภท

ถึงใคร (to whom) คือ "ผู้รับสาร" ทั้งในระดับปัจเจกชนและมวลชน ซึ่งมีความแตกต่างกันในหลาย ๆ ด้าน เช่น อายุ เพศ อาชีพ ระดับการศึกษา และความคิด

พร้อมด้วยผลอะไร (which what effect) คือ "ผล" ที่ผู้ส่งสารมีความประสงค์ให้เกิดขึ้นในตัวผู้รับสาร เป็นผลที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด ทัศนคติ และพฤติกรรม

แบบจำลองกระบวนการสื่อสารของเบอร์โล (The Berio Model)
เดวิด เค. เบอร์โล (David K. Berlo) ได้อธิบายถึงแบบจำลองกระบวนการสื่อสารไว้ในหนังสือชื่อ The Process of Communication โดยกล่าวว่าในกระบวนการสื่อสารนั้นมีองค์ประกอบอยู่ 6 ประการ คือ (อ้างในปรมะ สตะเวทิน, 2533 : 53 - 55)

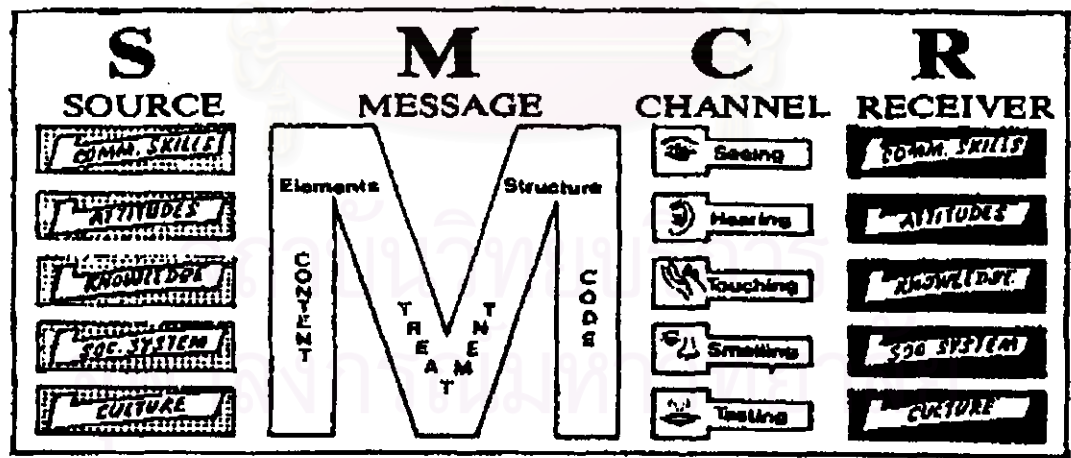
1. ผู้ส่งสาร (communication source)
2. ผู้เข้ารหัส (encoder)
3. สาร (Message)

4. สื่อ (Channel)
5. ผู้ถอดรหัส (decoder)
6. ผู้รับสาร (communication receiver)

อย่างไรก็ตามเบอร์โลเห็นว่า ในกรณีการสื่อสารระหว่างบุคคล 2 คนนั้น ผู้ทำหน้าที่ส่งสารและผู้ทำหน้าที่เข้ารหัสสามารถเป็นคน ๆ เดียวกันได้รวมเรียกว่า ผู้ส่งสาร (source) ในทำนองเดียวกันผู้ทำหน้าที่ในการถอดรหัสและผู้ทำหน้าที่ในการรับสารก็สามารถเป็นคน ๆ เดียวกันได้เช่นกัน รวมเรียกว่า ผู้รับสาร (receiver) ดังนั้นองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสารตามแนวคิดของเบอร์โล จึงมีองค์ประกอบหลัก ๆ อยู่ 4 องค์ประกอบ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในนามของ SMCR Model ซึ่งย่อมาจากผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) สื่อ (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) ตามลำดับ ซึ่งเขียนเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2

A MODEL OF INGREDIENTS IN COMMUNICATION

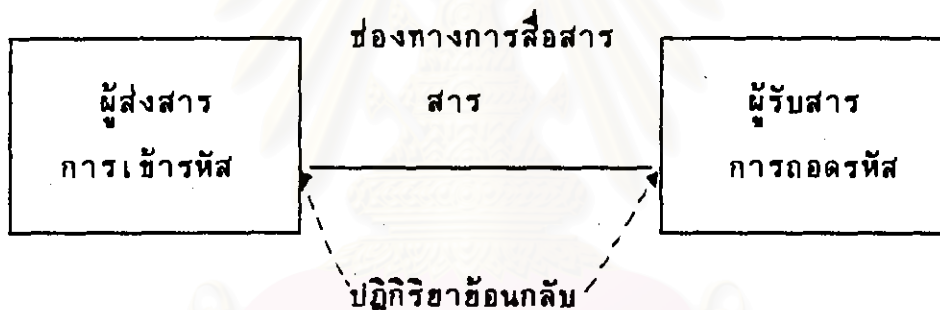
จากแบบจำลองการสื่อสารของ Berlo ทำให้ทราบความหมายของคำว่า "กระบวนการ" คือ ความสัมพันธ์ระหว่างกันขององค์ประกอบทางการสื่อสาร ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันเป็นส่วน ๆ โดยอิสระได้

แบบจำลองกระบวนการสื่อสารตามแนวความคิดของโรเจอร์ส
(The Rogers Concept)

เอฟเวอเรทท์ เอ็ม โรเจอร์ส (Everett M. Rogers, 1973 : 43) กล่าวว่า กระบวนการสื่อสาร คือ กระบวนการที่ความคิดหรือข่าวสารถูกส่งจากแหล่งสาร (Source) ไปยังผู้รับสาร (Receiver) ด้วยเจตนาที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางอย่างของผู้บริหาร

แผนภาพที่ 3

แบบจำลองกระบวนการสื่อสารตามแนวความคิดของ โรเจอร์ส

จากแบบจำลองดังกล่าวอธิบายได้ว่า กระบวนการสื่อสารจะเกิดขึ้นเมื่อผู้รับข่าวสารแปลงเนื้อหาของสารให้เป็นรหัส (Encoder) คือ แปลงข่าวสาร ความคิดเห็น กังสนคติ หรือความรู้สึกใด ๆ ให้อยู่ในลักษณะที่สามารถถ่ายทอดไปยังผู้อื่นได้ แล้วส่งเนื้อหาที่แปลงนี้ออกไปสู่ผู้รับสารโดยผ่านช่องทางสื่อสาร กระบวนการสื่อสารสมบูรณ์เมื่อเนื้อหาที่ส่งเป็นรหัสไปสู่ผู้รับนั้นได้ถูกถอดออก (Decoder) และผู้รับได้รับรู้เนื้อหาสารที่ส่งไปนั้น แต่การที่จะตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการหรือไม่ก็แล้วแต่ประสบการณ์เดิมของผู้รับสาร (Field of Experience) ในกระบวนการสื่อสารปฏิกิริยาย้อนกลับ (Feedback) เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อข่าวสารของผู้ส่งสาร ซึ่งสามารถนำมาพิจารณาว่าการสื่อสารบรรลุผลสำเร็จหรือไม่

การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication)

การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคล 2 คนขึ้นไป การสื่อสารภายในกลุ่มบุคคลขนาดเล็ก และกลุ่มขนาดใหญ่เป็นการสื่อสารโดยตรงในระยะห่างทางกายภาพที่พอจะเลือกใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้ และมีปฏิริยาตอบสนองแบบปัจจุบันทันทีได้ (เมตตา กฤตวิทย์ และคณะ, 2530 : 32)

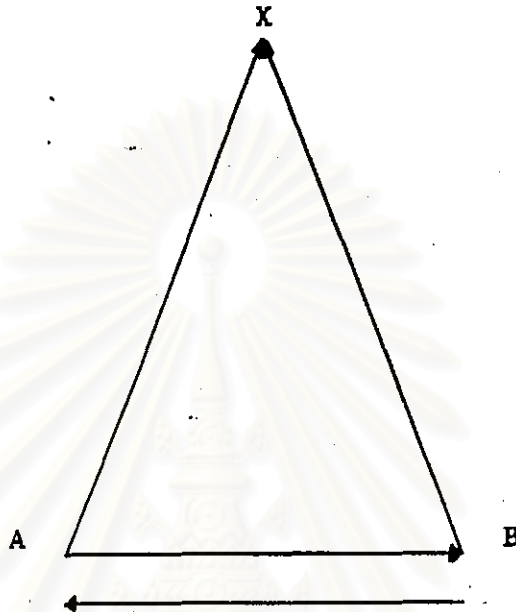
ฮอฟแลนด์ (Havland, 1984 อ้างใน เมตตา กฤตวิทย์ และคณะ 2530 : 32) ได้นิยามว่าการสื่อสารระหว่างบุคคลว่าคือสถานการณ์ปฏิสัมพันธ์ ซึ่งบุคคล (ผู้ส่งสาร) ส่งสิ่งแก่เพื่อปรับพฤติกรรมของอีกบุคคลหนึ่ง (ผู้รับสาร) ในลักษณะซึ่งหน้ากันและกัน

โรเจอร์ส และชูเมคเกอร์ (Rogers and Shoemaker, 1971 : 145) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลต่อบุคคลเพื่อที่จะถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถซักถามหรือขอข่าวสารเพิ่มเติมจากแหล่งสารได้ทันที ส่วนผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการและความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน ซึ่งจะช่วยให้บุคคลได้เปลี่ยนแปลงทัศนคติได้

ธีโอดอร์ มีด นิวคอมบ์ (Theodore Mead Newcomb) กล่าวว่าไว้ว่าการสื่อสารทำหน้าที่สำคัญคือ ทำให้บุคคล 2 คน หรือมากกว่า 2 คนขึ้นไป สามารถดำรงหรือรักษาไว้ซึ่งความเข้าใจ หรือความเหมือนกันในสิ่งที่ได้สื่อสารกัน ดังนั้น การสื่อสารจึงเปรียบเสมือนการให้คำตอบหรือให้เรียนรู้ถึงวิธีแก้ไขความเครียด ความขัดแย้ง และในสถานการณ์ที่เกิดความไม่สมดุลงัน หรือมีความไม่แน่นอนเกิดขึ้น มนุษย์จะพยายามทำการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการแสวงหาข้อมูล การให้ข้อมูล การแลกเปลี่ยนข้อมูล ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลงันหรือเหมือนกัน นิวคอมบ์เรียกแบบจำลองของเขาว่า Co-orientation (อ้างถึงใน ขวดี บุญลือ, 2529 : 501-502) ซึ่งเขียนเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

แผนภาพที่ 4

แบบจำลองการสื่อสารระหว่างบุคคลของ ซีโอดอร์ มิด นิวคอมม์

- A หมายถึง บุคคลหนึ่ง
 B หมายถึง อีกบุคคลหนึ่ง
 C หมายถึง เหตุการณ์, เรื่องราว

แบบจำลองดังกล่าว อธิบายถึงรูปแบบของความสัมพันธ์ของคน 2 คน กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะเป็นรูปสามเหลี่ยม คนทั้งสอง A และ B จะมีท่าทีต่อกัน และต่อวัตถุ หรือบุคคลที่สาม X (ดังแผนภาพ) เมื่อคน ๆ หนึ่ง (A) ถ่ายทอดเรื่องราว (X) ไปยังคนอีกคนหนึ่ง (B) ถ้าทุกอย่างดำเนินไปได้ตามปกติ เราจะสามารถคาดคะเนผลของการสื่อสารได้ เช่น ถ้านาย B ชอบนาย A หรืออย่างน้อยที่สุดไม่เกลียด A แนวโน้มที่ B จะรับรู้เรื่องราว X คล้าย ๆ กับของนาย A จะมีความเป็นไปได้สูง โดยที่การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. เมื่อเกิดความประทับใจหรือแรงดึงดูดใจอย่างแรงระหว่างบุคคล
2. เมื่อบุคคลที่ 3 วัตถุประสงค์หรือเรื่องราว (X) มีความสำคัญต่อบุคคลอย่างน้อย 1 ใน 2 คนที่ทำการสื่อสารกัน
3. เมื่อบุคคลที่ 3 วัตถุประสงค์หรือเรื่องราว (X) มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ร่วมกันในระหว่างบุคคลทั้ง 2

คุณลักษณะของสื่อบุคคล

สื่อบุคคลนับว่าเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการสื่อสารนวัตกรรมการ ทั้งนี้เพราะสื่อบุคคลมีความสำคัญมากในการจูงใจและการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมด้วย สื่อบุคคลมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ (กนกรัตน์ สุชะวัฒนา, 2534 : 17 - 18) คือ

1. การไหลของข่าวสารเป็นแบบบุคคลวิถี (Two-Way Communication) ทำให้ง่ายต่อการได้ตอบปัญหาต่าง ๆ ได้ทันทีที่ นอกจากนี้สามารถที่จะอธิบายปัญหาต่าง ๆ ได้ชัดเจนกว่าสื่ออื่น
2. การสื่อสารเป็นแบบลักษณะตัวต่อตัว หากผู้รับสารมีความเชื่อถือในตัวผู้ส่งสารก็จะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น
3. ปริมาณของปฏิบัติการตอบสนองในขณะที่ทำการสื่อสารเกิดขึ้นในระดับสูง
4. ช่วยลดกระบวนการทางเลือกในทางจิตวิทยา (Selective Process) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกรับสาร (Selective Exposure)

อย่างไรก็ตาม สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีข้อด้อยคือ ไม่สามารถที่จะส่งข่าวสารไปยังผู้รับสารจำนวนมากในเวลาอันรวดเร็วได้ จากรายงานการวิจัยพบว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่ดีที่สุดในการสร้างทัศนคติ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

ประสิทธิภาพของสื่อบุคคล

เสถียร เชยประทับ (เสถียร เชยประทับ, 2526) ได้กล่าวถึง ประสิทธิภาพของสื่อบุคคลไว้ดังนี้

1. สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบสุคลิกวิธี ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถไต่ถามหรือขอข่าวสารเพิ่มเติมจากผู้ส่งสารได้ในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขสารที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการและความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน การที่ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคลมีระดับปฏิบัติการตอบสนองสูง สามารถลดอุปสรรคของการสื่อสารที่เกิดจากการเลือกรับสาร การเลือกแปล หรือตีความสารและเลือกจำสารได้
2. สามารถจูงใจบุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังรากลึกได้

ลาซาร์สเฟลด์ และเมนเซล (Lazarsfeld and Menzel : 1963) ได้ให้เหตุผลในควมมีประสิทธิภาพของสื่อบุคคลว่า (อ้างใน พัชนี มะลิขาว, 2529 : 23)

1. การพูดคุยเป็นกันเองเป็นส่วนตัว ทำให้ผู้พูดและผู้ฟังเกิดความเป็นกันเอง และทำให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดง่ายขึ้น
2. การสื่อสารแบบเผชิญหน้ากันทำให้ผู้พูดสามารถดัดแปลงเรื่องราวต่าง ๆ ให้ตรงกับความต้องการของผู้ฟังได้
3. การสื่อสารแบบนี้ทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่าตนเองได้รับรางวัลในเรื่องที่ว่า สามารถแสดงความคิดเห็นกับผู้พูดได้

ชาร์ลส์ อาร์ไวท์ (Charles R. Wright, 195 : 62 - 65) ศึกษาในเรื่องอิทธิพลของบุคคลพบว่า การตัดสินใจของบุคคลเกี่ยวกับเลือกซื้อสินค้าแฟชั่น และการเลือกชมภาพยนตร์นั้น การสื่อสารระหว่างบุคคลมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคลมากกว่าที่อิทธิพลที่เกิดจากสื่อมวลชน

พอล ลาซาร์สเฟลด์ (Paul Lazarsfeld อ้างใน Wright, 1959 : 62 - 63) ศึกษาพฤติกรรมการออกเสียงเลือกตั้ง ได้เสนอว่า มีลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลเมื่ออ่านวยต่อการชักจูงใจอยู่ 5 ประการคือ

1. การติดต่อระหว่างบุคคลเป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ เป็นการบังเอิญโดยไม่ได้ตั้งใจ การที่จะหลีกเลี่ยงการสนทนาหรือรับฟังเป็นไปได้อากกว่ารับฟังจากสื่อมวลชนในการรับฟังสื่อมวลชนนั้น อาจหลีกเลี่ยงไม่รับฟังเนื้อหาที่ขัดแย้งกับความคิดเห็นของตนหรือเรื่องที่ตนไม่สนใจ

2. การติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้าเปิดโอกาสให้ยึดหยุ่นเนื้อเรื่องได้ ผู้สื่อสารได้รับการต่อต้านจากผู้ฟังของตน ก็อาจเปลี่ยนแปลงเรื่องสนทนาไปเป็นอีกแบบหนึ่งได้

3. ความสัมพันธ์โดยตรงของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้านั้น ช่วยสนับสนุนต่อเนื้อหาที่ผู้รับสารยอมรับ และโต้แย้งต่อเนื้อหาที่ผู้รับสารไม่ยอมรับ

4. ผู้รับสารบางคนมักจะเชื่อถือในข้อตัดสินใจและทัศนคติของผู้ที่เขารู้จักและนับถือมากกว่าจะเชื่อถือบุคคลที่เขาไม่รู้จักมาติดต่อสื่อสารด้วย

5. ในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลนั้น บางครั้งผู้ทำการสื่อสารอาจประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของตน โดยไม่มีการชักจูงให้ผู้ฟังยอมรับทัศนคติของเขา

จะเห็นได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล สามารถมีอิทธิพลในการชักจูงให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติจากเดิมที่เป็นอยู่ได้ และนอกจากนี้ตามแนวความคิดเกี่ยวกับการสื่อสารสองขั้นตอนนั้น (Two - Step Flow of communication) การสื่อสารจากแหล่งสารประเภทสื่อมวลชนอาจจะไม่ผ่านไปยังผู้รับสารโดยตรง แต่จะผ่านไต่ข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมอีกชั้นหนึ่ง และไต่ข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้นมิได้ทำหน้าที่ในการส่งผ่านข่าวสารแต่อย่างเดียว แต่จะมีบทบาทในการเติมแต่ง ขยาย บิดเบือน หรือแปรเปลี่ยนข่าวสารไปเรื่อย ๆ ดังนั้นการสื่อสารระหว่างสื่อมวลชนกับผู้รับสารบางส่วนนั้นจะมีสิ่งที่อยู่ระหว่างกลาง ซึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะแปรเปลี่ยนสารที่ส่งผ่านไปบ้าง

สำหรับประสิทธิภาพของสื่อมวลชนและสื่อบุคคลนั้น นักวิชาการทางสื่อสารส่วนใหญ่ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า สื่อมวลชนจะมีประสิทธิภาพมากกว่าสื่อบุคคลในการให้ข่าวสารแก่คนจำนวนมาก เพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างถูกต้อง

โรเจอร์ส (Rogers, 1978 : 291) ได้กล่าวเปรียบเทียบประสิทธิภาพของสื่อมวลชนและสื่อบุคคล ผลจากการวิจัยต่าง ๆ พบว่า สื่อมวลชนสามารถเปลี่ยนแปลงการรับรู้ ซึ่งหมายถึง การเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นมีประสิทธิภาพมากกว่าเมื่อวัตถุประสงค์ของผู้สื่อสารอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เพราะข่าวสารที่ถ่ายทอดออกจากสื่อมวลชนอย่างเดียว ไม่สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ฝังแน่นหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ซึ่งตรงกับคำกล่าวของ เบททิงเฮาส์ (Bettinghaus, 1968 : 180) ที่ว่าสื่อมวลชนเป็นเพียงตัวเสริมความเชื่อและทัศนคติที่มีอยู่เดิมให้ฝังแน่นมากกว่าจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติอย่างสิ้นเชิง แต่อาจเปลี่ยนแปลงการรับรู้ได้บ้างในขอบเขตจำกัดของประสบการณ์ ฉะนั้นสื่อมวลชนจึงเป็นเพียงแหล่งความคิดและเป็นผู้วางเพียงแนวทางเท่านั้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างเขตจำกัดของประสบการณ์ ฉะนั้น สื่อมวลชนจึงเป็นเพียงแหล่งความคิด และเป็นผู้วางแนวทางในการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์นั้น เป็นผลจากการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบเห็นหน้าเห็นตากันทั้งสิ้น

แคทซ์และลาซาร์สเฟลด์ (Katz and Lazarsfeld, 1955:27) เห็นพ้องต้องกันว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีผลต่อการทำให้ผู้รับสาร ยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติและยอมรับที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจการต่าง ๆ มากที่สุด ฉะนั้นสื่อบุคคลจึงมีความสำคัญมากกว่าสื่อมวลชนในชั้นจูงใจ ส่วนสื่อมวลชนจะมีความสำคัญในชั้นของการให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องและอาจมีผลในการสร้างทัศนคติในเรื่องที่บุคคลยังไม่เคยรับรู้มาก่อน

สำหรับปัจจัยที่ทำให้การติดต่อสื่อสารโดยผ่านสื่อบุคคล สามารถขจัดการเลือกรับสารของผู้ฟังได้ ในการเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลมากกว่า การติดต่อสื่อสารโดยผ่านสื่อมวลชนตามแนวความคิดของ ลาซาร์สเฟลด์ (Lazarsfeld) และคณะมี 4 ประการ คือ

(Lazarsfeld and Menzel, 1986)

1. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล สามารถจัดการเลือกรับสารของผู้ฟังได้ เนื่องจากการหลีกเลี่ยงการสนทนา หรือรับฟังเป็นไปได้อย่างกว่าการรับสารจากสื่อมวลชน ซึ่งผู้รับสารอาจหลีกเลี่ยงไม่รับฟังเนื้อหาที่ขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อของตน หรือเรื่องที่ตนไม่สนใจได้ง่าย
2. การติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า เปิดโอกาสให้ผู้ส่งสารสามารถปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่ใช้สนทนากันได้ในเวลาอันรวดเร็ว ถ้าหากเนื้อหาที่สนทนานั้นได้รับการต่อต้านจากคู่สนทนา
3. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลนั้น จะมีลักษณะง่าย เป็นกันเอง จึงง่ายต่อการชักจูงใจให้คล้อยตาม
4. ผู้รับสารส่วนใหญ่มักจะเชื่อถือในข้อตัดสินใจ และความคิดเห็นของผู้ที่เขารู้จัก และนับถือมากกว่าบุคคลที่เขาไม่เคยรู้จักมาก่อนแล้วมาติดต่อสื่อสารด้วย

หลักสำคัญ 7 ประการ ในการสื่อสาร

สกอต เอ็ม คัทลิป และ อัลเลน เอช เซนเตอร์ (Scott M. Cutlip and Allen H. Center, 1971 : 260 - 261) เสนอความคิดเห็นไว้ว่า การสื่อสารจะมีประสิทธิภาพต้องมีองค์ประกอบหรือมีหลักที่สำคัญ 7 ประการ ดังนี้

1. ความน่าเชื่อถือ (Credibility) ของข่าวสารและวิธีการส่งข่าวสาร ผู้รับข่าวสารจะต้องมีความเชื่อมั่นในผู้รับข่าวสารจะต้องมีความเชื่อมั่นในผู้ส่งข่าวสาร
2. ความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม (Context) ความสำคัญของเรื่องนั้นอยู่ที่ ท่าทาง คำพูด ภาษา ที่เหมาะสมนอกเหนือไปจากสังคม วัฒนธรรม หรือสภาพแวดล้อมอื่น ๆ
3. เนื้อหาสาระ (Content) ข่าวสารที่ดีจะต้องมีความหมายต่อผู้รับข่าวสาร มีลักษณะที่น่าสนใจ และเป็นเรื่องเป็นราวที่อาจจะให้ทั้งความพึงพอใจหรือไม่พอใจพร้อมกับการชี้แจงและแนะนำให้มีการตัดสินใจด้วย

4. บ่อยสม่ำเสมอและต่อเนื่องกัน (Continuity and Consistency) การสื่อสารจะได้ผลต้องส่งบ่อย ๆ ติดต่อกันหรือมีการซ้ำเพื่อเตือนความทรงจำ หรือเปลี่ยนทัศนคติ และมีความสม่ำเสมอ เสมอต้นเสมอปลาย มิใช่ส่งซ้ำวณินชนิดขาด ๆ หาย ๆ ไม่เที่ยงตรงแน่นอน

5. ช่องทางข่าวสาร (Channels) ข่าวสารจะเผยแพร่ได้ดีต้องส่งให้ถูกช่องทางของการสื่อสารนั้น ๆ โดยมองหาช่องทางที่เปิดรับข่าวสารที่เราจะส่ง และถูกส่ง สายงาน กรม กอง หน่วย หรือโดยวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ ส่งถึงตัวบุคคลโดยตรงจะรวดเร็วกว่าหรือส่งที่บ้านได้รับเร็วกว่าการส่งไปให้ที่ทำงาน เราควรเลือกช่องทางที่ได้ผลเร็วที่สุด

6. ความสามารถของผู้รับ (Capability of Audience) การสื่อสารที่ถือว่าได้ผลนั้นต้องใช้ความพยายามหรือแรงงานน้อยที่สุด การสื่อสารจะง่ายสะดวกก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการรับของผู้รับ ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น สถานะ โอกาสอำนวยความสะดวก ความรู้พื้นฐานที่จะช่วยให้เข้าใจ เป็นต้น

7. ความแจ่มแจ้ง (Clarity) ข่าวสารต้องง่าย ใช้ภาษาที่ผู้รับเข้าใจ คือ ใช้ภาษาของเขา ศัพท์ที่ยากและสูงไม่มีประโยชน์ควรตัดออกให้หมดให้ชัดเจน เข้าใจง่าย มีความมุ่งหมายเดียว อย่าให้คลุมเครือหรือมีความหมายหลายแง่หรือตกหล่นข้อความบางตอนที่สำคัญไป

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้ส่งสาร

ความสำคัญของผู้ส่งสาร

ในฐานะที่เป็นผู้เริ่มต้นการสื่อสาร ผู้ส่งสารมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ของการสื่อสาร โดยใครเป็นผู้ส่งสาร ผู้ส่งสารจะเข้ารหัสในรูปแบบและเนื้อหาที่ดีที่สุดที่ผู้รับสารจะเข้าใจได้ ผู้ส่งสารจะเลือกสื่อและทางติดต่อที่เหมาะสมกับการส่งสารในครั้งนั้น ๆ ไปถึงผู้รับ และผู้ส่งสารจะเป็นผู้ทำความเข้าใจผู้รับสาร เพื่อที่จะได้รู้ว่า ผู้รับสารประเภทใด มีภูมิหลังทางด้านต่าง ๆ อย่างไร

ควรจะเลือกวิธีการเช่นใด นอกจากนั้น ผู้ส่งสารยังจะต้องเป็นผู้กำหนดสถานการณ์ การสื่อสารอันจะเอื้ออำนวยต่อประสิทธิภาพการสื่อสารให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้

ประเภทของผู้ส่งสารจำแนกตามหน้าที่ในการสื่อสาร

ตามหน้าที่ของการสื่อสารสามารถจำแนกผู้ส่งสารออกเป็น 4 กลุ่มคือ

1. ผู้ส่งสารในการทำหน้าที่บอกกล่าวหรือให้ข้อมูลข่าวสาร ตัวอย่างเช่น ผู้รายงานข่าวทางวิทยุ เพื่อนบอกเพื่อนของตนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
2. ผู้ส่งสารในการทำหน้าที่ให้ความรู้ ตัวอย่างเช่น ครูสอนหนังสือ ในชั้นเรียน วิทยากรให้การอบรมพนักงานในการประชุมพิเศษ
3. ผู้ส่งสารในการทำหน้าที่โน้มน้าว ชักจูงใจ ตัวอย่างเช่น พนักงานขายโฆษณาให้ลูกค้าฟัง นักการเมืองปราศรัยในการหาเสียงเลือกตั้ง
4. ผู้ส่งสารในการทำหน้าที่ให้ความบันเทิง ตัวอย่าง ศิลปินผู้แสดงละครโทรทัศน์ นักแสดงตลกในโรงมหรสพ

คุณสมบัติของผู้ส่งสาร

เบอร์โล (Bero, The process of Communication) กล่าวว่า ในองค์ประกอบซึ่งนำไปสู่การเพิ่มหรือลดประสิทธิภาพของการสื่อสารจะต้องประกอบไปด้วยหลักการดังนี้

(อ้างใน ประมะ สตะเวทิน, 2533 : 32 - 33)

1. ทักษะในการสื่อสาร
 - ก. ทักษะในการสื่อสาร หมายถึง ความถึง ความสามารถ ความชำนาญ ในการสื่อสาร ทักษะในการสื่อสารเชิงวัจนะ (verbal communication skill) ในฐานะของผู้ส่งสาร ทักษะในการสื่อสารมีอิทธิพลต่อผู้ส่งสาร 2 ประการ คือ
 - ก. ทักษะในการสื่อสารมีอิทธิพลต่อความสามารถในการ วิเคราะห์วัตถุประสงค์ (purposes) และเจตนา (intention) ของตน ก็คือ ทักษะในการสื่อสารมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้ส่งสาร

ข. ทักษะในการสื่อสารมีอิทธิพลต่อความสามารถ ในการเข้า
รหัสซึ่งแสดงเจตนาารมณ์หรือความคิดของผู้ส่งสาร

2. ทศนคติ

คือ ความมีใจแนมเอียงที่จะมีปฏิกริยาอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสิ่งใด
สิ่งหนึ่ง ทศนคติของผู้ส่งสารมี 3 ประเภท คือ

- ก. ทศนคติต่อตนเอง (Attitude toward self)
- ข. ทศนคติต่อเรื่องที่จะสื่อสาร (Attitude toward
subject matter)
- ค. ทศนคติต่อเรื่องผู้รับสาร (Attitude toward
receiver)

3. ความรู้ประสิทธิผลของผู้ส่งสาร

ขึ้นอยู่กับความรู้ 2 ประเภท คือ

- ก. ความรู้เรื่องที่จะสื่อสาร (Knowledge of the
subject matter)
- ข. ความรู้เรื่องกระบวนการสื่อสาร (Knowledge of
the communication process)

4. สถานภาพทางสังคมและวัฒนธรรม และความเข้าใจใน บุคคลอื่น

ผู้ส่งสารสามารถจะเตรียมการสื่อสาร สร้างสาร และเลือก
วิธีการสื่อสารที่ไม่ขัดต่อความคิด ความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มประชากรที่เขา
ต้องการเข้าถึง

บทบาทและความรับผิดชอบของผู้ส่งสาร

ผู้ส่งสารนับว่าเป็นบุคคลที่ต้องมีความรับผิดชอบสูงในการสื่อสารแต่ละครั้ง ซึ่งผู้ส่งสารมีบทบาทและความรับผิดชอบดังนี้ (อ้างใน ประมะ สตะเวทิน, 2529 : 204 - 205)

1. ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล

ผู้ส่งสารมีบทบาทและความรับผิดชอบต่อการสื่อสารในลักษณะที่เป็นเรื่องเฉพาะตัว สามารถใช้ความรู้ ทักษะ ตลอดจนความเข้าใจของตนเองในเรื่องต่าง ๆ อันอาจจะมีผลต่อความสำเร็จของการสื่อสารได้อย่างเต็มที่ ผู้ส่งสารในฐานะปัจเจกบุคคลที่หวังผลสำเร็จในการสื่อสารย่อมต้องเตรียมตัว เลือกวิถีการในการสื่อสาร และสื่อสารออกไปตามที่ตนมุ่งหวัง

2. ในฐานะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคม

ผู้ส่งสารย่อมมีบทบาทและความรับผิดชอบในลักษณะที่ผูกพันกับกลุ่ม บทบาทของผู้ส่งสารจะถูกกำหนดโดยกลุ่ม ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการสื่อสาร ไม่ได้หมายถึงเฉพาะความสำเร็จหรือความล้มเหลวเฉพาะตัวผู้ส่งสาร หากยังหมายถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกลุ่มอีกด้วย ผู้ส่งสารจึงมีความรับผิดชอบสูงเกินกว่าระดับที่เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล

3. ในฐานะที่เป็นตัวแทนของสถาบันอันมีหน้าที่ส่งสารไปยังมวลชน

ผู้ส่งสารมีบทบาทและความรับผิดชอบสูงกว่าการสื่อสารระดับอื่น ๆ เพราะผู้ส่งสารมีบทบาทในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารในทัศนะในประเด็นปัญหาต่าง ๆ และเป็นสื่อกลางในการแสดงออกตามที่สังคมกำหนดไว้ ผู้ส่งสารในการสื่อสารของตนซึ่งก่อให้เกิดผลอันกว้างขวางต่อบุคคลและสังคมด้วย

ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร (Source Credibility)

โรเจอร์ส และ ชูเมคเกอร์ (Rogers and Shumaker 1971 : 210 - 212) ปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่งของการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีอิทธิพลในการโน้มน้าวใจ คือ คุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกัน (homophily) ของผู้ส่งสารและผู้รับสาร การสื่อสารจะราบรื่น มีประสิทธิภาพมากขึ้นถ้าผู้ส่งสารและผู้รับสารมีคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกัน (homophily) มีความเข้าใจร่วมกัน มีทัศนคติความเชื่อและภาษาเหมือนกันถ้าผู้ส่งสารมีความแตกต่างกันมักจะทำให้เกิดความไม่สมบูรณ์ขึ้นในจิตใจ ดังนั้นการสื่อสารระหว่างบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในครอบครัว เพื่อนบ้านผู้นำท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับผู้รับสาร จะมีผลต่อความสำเร็จในการโน้มน้าวใจหรือการยอมรับนวัตกรรมนั้น ๆ

โรเจอร์ส (Rogers, 1969 : 184) กล่าวว่า ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร นอกจากคุณลักษณะ หรือคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกันของผู้ส่งสารและผู้รับสาร จะเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของการโน้มน้าวใจแล้ว ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร ปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งของการโน้มน้าวใจ ซึ่งพบว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมจะเกิดขึ้นได้ดีในกรณีผู้ส่งสารเป็นผู้มีความน่าเชื่อถือสูง

ฮอฟแลนด์, เจนิส และ เคลลี (Hovland, Janis และ Kelley อ้างใน Haiman 1949 : 192) กล่าวว่า หมายถึง การที่ผู้ทำการโน้มน้าวใจมีลักษณะของความเป็นผู้มีความรู้หรือเชี่ยวชาญ (expertise) และลักษณะของความน่าไว้วางใจ (trustworthiness) กล่าวคือ ในกรณีที่ผู้ส่งสารมีความรู้ในเรื่องที่ตนเองจะทำการโน้มน้าวใจเป็นอย่างดี และสมควรได้รับความไว้วางใจจากผู้รับสารอีกด้วย การโน้มน้าวใจครั้งนั้นย่อมมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จหรือมีประสิทธิผลยิ่งขึ้น ผลเกี่ยวกับความสัมฤทธิ์ผลของการสื่อสาร ซึ่งสรุปได้ว่า ผู้รับสารจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติก็ต่อเมื่อผู้ส่งสารมีความน่าเชื่อถือ มีความคล้ายคลึงกับผู้รับสาร ตลอดจนผู้ส่งสารมีอำนาจในการสั่งการ ส่วน Lorge กล่าวว่า ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารจะแตกต่างกันไปในแต่ละสถานการณ์และเนื้อหาของสาร

เบอร์โล, ลีเมอร์ท และ เมอร์ซ (Berlo, Lemert และ Mertz) สรุปไว้ว่า มีปัจจัยอยู่ 3 ประการ สำหรับใช้วัดความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารหลาย ๆ คน คือ

1. ปัจจัยด้านความปลอดภัย (safety factor) ด้านความปลอดภัย ได้แก่ การมีความเมตตา (kind) การเข้ากับผู้อื่นได้ (congenial) เป็นมิตร (friendly) เห็นพ้องต้องกัน (agreeable) น่าคบ (pleasant) สุภาพ (gentle) ไม่เห็นแก่ตัว (unselfish) ยุติธรรม (Just) รู้จักให้อภัย (fair) เอื้อเฟื้อ (hospitable) มีไมตรีจิต (warm) ร่าเริง (cheerful) สมาคมดี (socialble) มีจริยธรรมดี (ethics) สงบเยือกเย็น (calm) อุตุน (patience)
2. ปัจจัยด้านคุณวุฒิ (Qualification Factor) ได้แก่ การได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี (trained) มีประสบการณ์ (experienced) มีคุณวุฒิ (qualified) มีทักษะดี (skilled) รู้เรื่องราวดี (informed) รู้จักบังคับ (authoritative) มีความสามารถ (able) มีไหวพริบดี (intelligent)
3. ปัจจัยด้านความแคล่วคล่องว่องไว (Dynamism) ได้แก่ การรุกเข้า (aggressive) เข้าใจผู้อื่น (emphatic) เปิดเผย (frank) มีพลังผลักดัน (forceful) มีความกล้า (bold) มีความกระตือรือร้น (active) มีพลังในการทำงาน และมีความว่องไว (fast)

เบททิงเฮาส์ (Bettinghaus, 1968 : 104 - 109) กล่าวว่า ปัจจัยข้างต้นถ้าผู้ส่งสารคนใดมีมากก็ย่อมแสดงว่ามีความน่าเชื่อถือสูง โดยวัดจากค่าเฉลี่ยของผู้ส่งสารหลาย ๆ คน ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ ผู้ส่งสารที่ไม่ได้รับความเชื่อถือจากผู้รับสาร จะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสารได้ แต่ในทางตรงข้าม ถ้าได้รับความเชื่อถือสูง ก็สามารถโน้มน้าวใจผู้รับสารได้มาก ความน่าเชื่อถือจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าผู้รับสารเป็นใคร สารเป็นเรื่องอะไรและอยู่ในสถานการณ์อย่างไร ทั้งนี้

เพราะว่าอิทธิพลของผู้ส่งสารนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารด้วย

จากทฤษฎี แนวความคิดและผลการวิจัยที่กล่าวมาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่สำคัญของการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีอิทธิพลในการโน้มน้าวผู้รับสารให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ได้แก่ ผู้ส่งสารหรือสื่อบุคคล คือ เพื่อนร่วมงาน และเพื่อนบ้าน การรวมกลุ่ม การที่ผู้ส่งสาร และผู้รับสารมีคุณลักษณะและมายาล้ายคลึงกัน รวมถึงความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร

3. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

แมคโดนาลด์ และเชลเลนเบิร์ก (Macdonald and Schellenberge, 1971 : 3) กล่าวว่าบทบาท คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และพฤติกรรมอันเป็นที่คาดหวังของสมาชิกในสังคมที่มีต่อบุคคลนั้น

เลวินสัน (Levinson, 1971 : 11) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ ดังนี้

บทบาท คือ ปทัสถาน ความคาดหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบ และอื่น ๆ ที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้บทบาทตามความคาดหวังนี้ คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุดแต่มุ่งที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

บทบาท คือ ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเอง ที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

บทบาท คือ การกระทำของบุคคลแต่ละคน ที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อคนดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

ธีโอดอร์ อาร์ ซาร์บิน (Theodore R. Sarbin, 1972 : 546) ได้จำแนกลักษณะที่สำคัญของบทบาทออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความคาดหวัง (Expectations) เป็นความคาดหวังของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้น ว่าควรจะแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับตำแหน่งนั้น ๆ อย่างไร

2. การแสดงบทบาท (Enactments) เป็นการแสดงบทบาทของบุคคลให้สอดคล้องกับบทบาทที่ถูกกำหนดไว้

จาคอบ (Jacob) นักทฤษฎีบทบาทคนหนึ่งได้เสนอแนวความคิดไว้ว่า องค์การทางสังคมประกอบด้วยเครือข่าย (Network of Role) ซึ่งบังคับและให้แนวทางแก่การกระทำ การที่แต่ละบุคคลในสังคมเข้าไปรับตำแหน่งที่มีหน้าที่หนึ่งในสถานภาพสังคมหนึ่งนั้น หมายถึง การยอมรับรูปแบบพฤติกรรมที่ถูกกำหนดมาแล้วจากตำแหน่ง หน้าที่ และสถานภาพนั้น ๆ ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนี้ คือ บทบาทที่สังคมคาดหวังไว้ (Expected Role) จากแนวความคิดนี้ทำให้เห็นโครงสร้างว่ามีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ โครงข่ายของตำแหน่งและสถานภาพทางสังคม ระบบความคาดหวังที่สอดคล้องกัน ส่วนสุดท้าย คือ ระบบแบบแผนของพฤติกรรมตามความคาดหวังของตำแหน่งและสถานภาพ

พินิจ ลากชนานันท์ (2526 : 31) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาท (Role theory) ว่าเป็นทฤษฎีที่เห็นว่า มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมตามความคิดเห็นหรือทัศนคติที่เป็นผลมาจากความคาดหวังทางสังคมตามสถานภาพ ตำแหน่ง หน้าที่ และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบไปด้วยความคาดหวังต่าง ๆ จากสังคม ซึ่ง พินิจ ลากชนานันท์สรุปได้ว่าข้อสมมติฐานพื้นฐานของบทบาทควรเป็นดังนี้

1. บทบาทเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นในสังคม มนุษย์จะเข้ามารวมอยู่ในสังคมได้จากการเรียนรู้บทบาทของตนเองในสังคม

2. การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นจะทำให้การมองเห็นตนเองและผู้อื่น เป็นเจ้าของสถานภาพและบทบาทบางอย่าง และผูกพันอยู่กับความคาดหวังของผู้อื่น และความคาดหวังนี้จะเป็นตัวกำหนดแนวทางบทบาทในแต่ละคน

สุชา จันท์นเอ็ม และสุรางค์ จันท์นเอ็ม (2520 : 46) กล่าวถึงบทบาทว่า เป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำ นั่นคือเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสถานภาพใด อย่างไร แล้วบุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องปฏิบัติ หรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

ภิญโญ สาธร (2520 : 283) กล่าวถึง บทบาทคือ ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดว่าบุคคลในตำแหน่งหนึ่งควรกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

ปิยนุช สังข์ชัชว (2534 : 16 - 17) สรุปความหมายของบทบาทจากนักวิชาการหลายท่าน โดยแยกพิจารณาได้ ดังนี้

1. การพิจารณาความหมายของบทบาทตามสถานการณ์ของผู้สวมบทบาท ซึ่งแบ่งออกเป็น

1.1 บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์โดยกำเนิด หรือสถานการณ์ที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นฐานที่สังคมส่วนใหญ่ยึดเป็นหลัก สำหรับสถานการณ์ประเภทนี้ ได้แก่ เพศ อายุ ชานิกกำเนิด เป็นต้น

1.2 บทบาทที่เกิดขึ้นตามสภาพที่ได้มาโดยการแต่งตั้ง หรือโดยความสามารถเป็นสถานการณ์ที่บุคคลได้รับภายหลัง ได้แก่ สถานภาพทางการศึกษา ทางอาชีพ ทางการสมรส เป็นต้น

การเรี่ยนรู้บทบาทตามสถานการณ์ดังกล่าว ทำได้โดยการสังเกตจากผู้สวมบทบาทสถานการณ์นั้นมาก่อน หรืออาจเป็นข้อกำหนดทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมที่ในสังคมนั้นปฏิบัติสืบทอดกันมา อย่างไรก็ตามบทบาทเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงเมื่อสภาพของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป

2. การพิจารณาบทบาทตามลักษณะของการแสดงบทบาท ในระบบสังคมบุคคลต่าง ๆ สังเกตบทบาทซึ่งกันและกันและจะกำหนดหน้าที่ให้กับตนเองว่า ควรจะแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมอย่างไร ในขณะที่เด็วกันก็คาดหวังว่าบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งอื่น ๆ ควรแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมเช่นไรด้วย ซึ่งการพิจารณาบทบาทในลักษณะนี้อาจแบ่งได้เป็น

2.1 บทบาทที่คาดหวัง (role expectation) คือ บทบาทที่บุคคลอยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในสังคม ถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามความประสงค์ของคนส่วนใหญ่ในสังคม

2.2 บทบาทที่ปฏิบัติจริง คือ พฤติกรรมที่บุคคลในตำแหน่งนั้นกระทำ

ดังนั้น บทบาท (Role) จึงเป็นความคาดหวังทางการกระทำว่าในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญ เพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาท (Role playing) และสวมบทบาท (Role taking) อย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกต (Role model) จากบุคคลที่เรายึดถือ (Significant other) เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทหนึ่งคนที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมตามที่ตนเองต้องการ แต่ทั้งนี้ การเสนอภาพของตนเองหรือการแสดงบทบาทและการสวมบทบาทนี้อาจจะสอดคล้อง (Role consensus) หรือขัดแย้ง (Role conflict) กับความคาดหวังของสังคมก็ได้

4. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำความคิดเห็น

ประเภทของผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนโดยทั่วไปอาจจำแนกออกได้กว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท คือ (พินันท์ บุญสวัสดิ์พันธ์, 2517 : 130)

1. ผู้นำแบบเป็นทางการ ได้แก่ ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ (Authority) โดยได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้งจากทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล กรรมการพัฒนาหมู่บ้าน และตำบล ตลอดจนข้าราชการประเภทต่าง ๆ ผู้นำประเภทนี้มีตำแหน่ง อำนาจหน้าที่ของทางราชการดำรงอยู่ และประชาชนก็ตระหนักในฐานะของการเป็นผู้นำเพราะมีการเลือกตั้ง แต่งตั้ง และประกาศเป็นทางการให้ทราบ ด้วยเหตุนี้ ตำแหน่งและความรับผิดชอบของผู้นำแบบเป็นทางการจึงเป็นที่ทราบกันต่อสาธารณชนทั่วไป

ผู้นำที่เป็นทางการ มีความรับผิดชอบจำกัดที่แน่นอน สังเกตจากชื่อตำแหน่งก็พอทราบขอบเขตของความรับผิดชอบ และในทางปฏิบัติ ความเป็นผู้นำแบบทางการจะสูญสิ้นเมื่อหมดอำนาจหน้าที่ เว้นแต่คุณความดีที่มีอยู่ในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่เท่านั้นที่มีส่วนประทับใจประชาชน และยังคงรับรองในความเป็นผู้นำของเขาต่อไป

2. ผู้นำทางธรรมชาติ หรือแบบไม่เป็นทางการ (Local Leader or Opinion Leader) ได้แก่ ผู้มีอิทธิพล มีความสามารถ ความรู้ทันสมัยและ เหตุการณ์ของหมู่บ้าน ไม่ได้รับมอบตำแหน่ง อำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบใด จากทางราชการ ชาวบ้านก็ไม่ตระหนักในความเป็นผู้นำ แต่ก็ยอมรับนับถือว่าเป็นผู้ที่ อยู่เบื้องหลังแห่งความสำเร็จในการทำงานของหมู่บ้าน ประชาชนเดือดร้อนมีปัญหา จะอาศัยบุคคลนี้เป็นที่พึ่งได้ ลักษณะแห่งความเป็นผู้นำประเภทนี้ ไม่มีระยะเวลา สิ้นสุดดังเช่นผู้นำแบบเป็นทางการ บุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้นำแบบนี้มีประโยชน์ต่องาน พัฒนามาก เพราะโดยแก่นแท้เป็นผู้เต็มใจให้ความร่วมมือเพื่อส่วนรวมอยู่แล้ว แม้จะ ไม่มีอำนาจหน้าที่รับรองอย่างเป็นทางการ

ผู้นำความคิด (Opinion Leader)

บุคคลแต่ละคนในสังคม มีบทบาทในการเผยแพร่ข่าวสารไม่เท่ากัน คนบางคนอาจมีอิทธิพลต่อความคิดหรือพฤติกรรมของคนอื่น ๆ ตามที่บุคคลนั้นต้องการ บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ เรียกได้ว่าเป็นผู้ที่มีลักษณะของการเป็นผู้นำทางความคิดที่ คนอื่น ๆ มักจะไปขอข่าวสารหรือคำแนะนำจากบุคคลดังนี้ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ บุคคลอื่น ๆ เห็นว่าเขาเหล่านี้เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือเป็นผู้รู้ดี บุคคลที่มีอิทธิพลเช่นนี้ อาจมีตำแหน่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ แต่อิทธิพลที่เขามีต่อผู้อื่นจะมีลักษณะที่ไม่ เป็นทางการ โดยผ่านช่องทางของการสื่อสารระหว่างบุคคล

ผู้นำทางความคิดเห็น (Opinion leader) หมายถึง ระดับที่ บุคคลใดบุคคลหนึ่งสามารถมีอิทธิพลโดยวิธีที่ไม่เป็นทางการ ต่อทัศนคติหรือพฤติกรรม โดยเปิดเผยของบุคคลนั้นต้องการและสามารถมีอิทธิพลเช่นนี้ได้ค่อนข้างบ่อย

โรเจอร์ส และสเวนนิ่ง (Rogers และ Svenning อ้างใน เสถียร เศษประทีป, 2529 : 45) สรุปจากการศึกษาของเขาว่า ผู้นำความคิด มีบทบาท 2 บทบาท คือ บทบาทที่เป็นผู้รับและบทบาทที่เป็นผู้ให้บทบาทที่เป็นผู้รับ คือ เป็นผู้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนหรือสื่อระหว่างบุคคล บทบาทที่เป็นผู้ให้คือ เป็นผู้ ถ่ายทอดข่าวสารไปยังบุคคลอื่น ๆ อีกต่อหนึ่ง ซึ่งทำให้ผู้นำทางความคิดเป็นที่ยอมรับ ว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของบุคคลอื่น ๆ ภายในระบบสังคม

เมื่อกล่าวถึงบทบาทของผู้นำความคิดแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกล่าวถึง การเผยแพร่แนวความคิดกันไปด้วยเพราะตัวแปรทั้งสองประการนี้ ต่างก็มีบทบาทที่สำคัญยิ่งในกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา และจะทำให้มุมมองภาพรวมของกระบวนการสื่อสารได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

โรเจอร์ส และชูเมคเกอร์ (Everrtt M. Rogers and Floyed F. Shomaker, 1971 : 24) ศึกษาถึงการเผยแพร่แนวความคิดว่าเป็นการสื่อสารประเภทหนึ่งที่มีความคิดใหม่ สิ่งใหม่ หรือวิธีปฏิบัติใหม่ ถูกเผยแพร่หรือถูกถ่ายทอดจากแหล่งกำเนิดไปยังสมาชิกภายในระบบสังคม การเผยแพร่แนวความคิดมีความเกี่ยวข้องกับข่าวสารที่เป็นความคิดใหม่ สิ่งใหม่ หรือวิธีปฏิบัติใหม่อย่างเด็ดขาด ส่วนการสื่อสารเกี่ยวข้องกับข่าวสารทุกประเภท ด้วยเหตุนี้คำว่า "การสื่อสาร" จึงมีความหมายกว้างกว่า "การเผยแพร่แนวความคิด"

การเผยแพร่แนวความคิด ไปยังบุคคลที่รวมตัวอยู่ในสังคมนั้น ช่องทางการสื่อสาร ถือได้ว่ามีบทบาทที่สำคัญมาก ในการที่ผู้รับสารจะตัดสินใจ ยอมรับ หรือปฏิเสธนวัตกรรมนั้น ๆ ในกรณีที่ผู้ส่งสารมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งข่าวสารไปยังผู้รับสารจำนวนมากในเวลาเดียวกัน สื่อมวลชนจะเป็นช่องทางการสื่อสารที่รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งผู้ส่งสารจะต้องเป็นผู้พิจารณาว่าจะใช้ช่องทางการสื่อสารประเภทใด เมื่อไร

การศึกษาเกี่ยวกับการเผยแพร่แนวความคิด ช่วยให้เห็นภาพ และเข้าใจกระบวนการในการสื่อสารดียิ่งขึ้น แรก ๆ นักสื่อสารมีความเห็นว่า ข่าวสารถูกถ่ายทอดจากแหล่งสารไปยังผู้นำทางความคิด หลังจากนั้นผู้นำทางความคิดก็ช่วยถ่ายทอดข่าวสารต่อไปยังผู้รับสารอื่น ๆ ในระบบสังคม ที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า การสื่อสารแบบสองขั้นตอน แต่ผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับการเผยแพร่แนวความคิด พบว่า ข่าวสารถูกถ่ายทอดในลักษณะหลายขั้นตอน (Multi - step process) กล่าวคือ ข่าวสารถูกถ่ายทอดจากแหล่งข่าวสาร ไปยังผู้รับสาร โดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มากกว่าสองขั้นตอน ซึ่งได้แสดงไว้ให้เห็นในแผนภาพที่ 5 ดังนี้

แผนภาพที่ 5

แบบจำลองแสดงการสื่อสารแบบหลายขั้นตอน

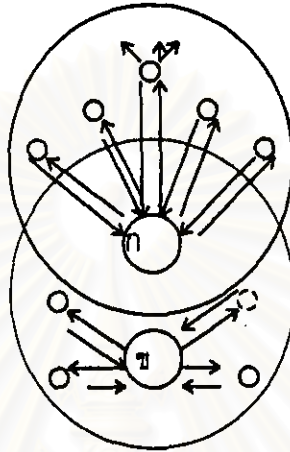
แหล่งข่าวสาร

เบททิงเฮาส์ (Bettinghaus, 1968 : 189) ได้กล่าวว่า ผู้นำทางความคิดเป็นสื่อบุคคลในการติดต่อสื่อสาร จะมีคนมาปรึกษาเขา และเขาก็จะให้คำปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ แก่สมาชิกในกลุ่มบ่อยครั้งแต่ในขณะเดียวกันผู้นำทางความคิดคนนั้น อาจจะไปแสวงหาคำแนะนำจากผู้นำทางความคิดคนอื่น ๆ อีก และอาจจะต้องสืบเรื่องราวจากผู้นำทางความคิดคนอื่น ๆ อีกหลายคน ก่อนที่จะยอมรับสารที่ส่งมาจากสื่อมวลชนจึงแสดงให้เห็นอย่างชัดว่า เป็นกระบวนการสื่อสารแบบหลายขั้นตอน (Multi - step flow of communication) ซึ่งได้แสดงให้เห็นไว้ในแผนภาพที่ 6 ดังนี้

แผนภาพที่ 6

แบบจำลองกระบวนการสื่อสารแบบหลายขั้นตอนของเบททิงเฮาส์

- ก. คือ ผู้นำทางความคิด ในกลุ่มที่ 1
ข. คือ ผู้นำทางความคิด ในกลุ่มที่ 2

โรเจอร์ส และ ชูเมคเกอร์ (Everett M. Roger and Floyed F. Shumaker, 1971 : 205 - 209) ได้ศึกษารูปแบบการสื่อสารแบบสองขั้นตอน และหลายขั้นตอน ได้ข้อสรุปว่า ความคิดจะถ่ายทอดจากวิทยุและหนังสือพิมพ์ ไปยังผู้นำความคิดเห็น และจากผู้นำเหล่านี้ไปยังประชาชนคนอื่น ๆ ที่มีความกระตือรือร้นในการหาข่าวสารน้อยกว่า ขั้นตอนแรก จากผู้ส่งสารไปยังผู้นำความคิดเห็นนั้นมักจะเป็นการถ่ายทอดข่าวสาร แต่ในขั้นตอนแรกจากผู้ส่งสารไปยังผู้นำความคิดเห็นนั้นมักจะเป็นการถ่ายทอดข่าวสาร แต่ในขั้นตอนที่สองจากผู้ส่งสารไปยังผู้ตาม จะเป็นการสอดแทรกอิทธิพลด้วย จึงเรียกว่าเป็นการสื่อสารแบบสองขั้นตอน การสื่อสารแบบนี้จะช่วยเน้นความสำคัญของบทบาทระหว่างสื่อมวลชน และสื่อระหว่างบุคคล กล่าวคือ สื่อมวลชนไม่มีอำนาจและไม่ได้เข้าถึงประชาชนอย่างที่ดี เราอาจจะได้รับความคิดใหม่ทางสื่อสารมวลชนหรือการสื่อสารระหว่างบุคคล จึงนำ

สารนั้นไปถ่ายทอดต่อไปยังบุคคลที่เราติดต่อกับ นอกจากผู้นำความคิดเห็นจะใช้ช่องทางสื่อสารมวลชนแล้ว เขาอาจจะใช้ช่องทางอื่น ๆ ในการสื่อสารได้อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำความคิดเห็นในประเทศด้อยพัฒนา ซึ่งสื่อมวลชนเข้าถึงได้น้อย หรือไม่สามารับสื่อมวลชนได้เลย ช่องทางอื่น ๆ เช่น การเดินทางไปในเมือง การพบปะสนทนากับผู้นำการเปลี่ยนแปลง ฯลฯ จะเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญ ผู้นำความคิดเห็น จะเลือกใช้ช่องทางใดนั้น ขึ้นอยู่กับการพิจารณาเรื่องลักษณะโดยธรรมชาติของข่าวสาร แหล่งสาร และสถานภาพของผู้นำ ความคิดเห็น ในโครงสร้างของสังคม ดังนั้น ผู้นำความคิดเห็นจะเป็นสื่อที่กระตุ้นการไหลของข่าวสารไปยังมวลชนได้ดีทีเดียว

โรเจอร์ส และ ชูเมคเกอร์ (Everet M. Rogers and Floyd F. Shomaker, 1971 : 205 - 209) กล่าวถึงการสื่อสารแบบหลายขั้นตอนว่า หมายถึง การที่สารจากสื่อมวลชนจะมาถึงกลุ่มประชาชนจำนวนมากนั้น อาจจะถ่ายทอดกันมาหลายขั้นตอน บางคนอาจจะได้รับสารจากผู้ส่งสารโดยตรง ในขณะที่บางคนจะได้รับสารนั้นผ่านมาหลายขั้นตอนส่วนจะผ่านกี่ขั้นตอน ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้ส่งสาร การเข้าถึงของสื่อมวลชน การเปิดรับสารของผู้รับสาร ลักษณะโดยธรรมชาติของข่าวสาร ตลอดจนความน่าสนใจของสารที่มีต่อผู้รับสาร

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า แบบจำลองของการสื่อสารที่ได้รับความนิยมเชื่อถือมากที่สุดในปัจจุบันคือ แบบจำลองการไหลของข่าวสารแบบหลายขั้นตอน แบบจำลองของการสื่อสารแบบนี้ ได้รวมแบบจำลองของการไหลของข่าวสาร หรือนวัตกรรมทุก ๆ แบบ ที่ได้กล่าวมาแล้ว เข้าไว้ในแบบจำลองของการสื่อสารแบบนี้ ไม่ได้กำหนดขั้นตอนการไหลของข่าวสารให้แน่นอนลงไปได้ว่าต้องมีกี่ขั้นตอน รวมทั้งไม่ได้จำเพาะเจาะจงลงไปว่า สารจะต้องมาจากแหล่งสารที่เป็นสื่อมวลชนหรือไม่ ขอบเขต หรือความสามารถในการเข้าถึงแหล่งสารของผู้รับสาร ธรรมชาติของสาร และความสำคัญของสารต่อผู้รับสาร เป็นต้น

คุณลักษณะของผู้นำความคิดเห็น (Characteristics of Opinion

Leader)

โรเจอร์ส (Everet M. Rogers and Floved F. Shoemaker, 1971 : 205 - 209) ได้กล่าวถึงลักษณะที่ทำให้ผู้นำความคิดเห็นแตกต่างจากบุคคลอื่น ทั้งในระบบสังคมแบบทุนนิยมและสังคมแบบประเพณีดั้งเดิมไว้ดังนี้คือ

1. ผู้นำความคิดเห็นมีการศึกษาแบบเป็นทางการสูงกว่าผู้ตาม
2. ผู้นำความคิดเห็นที่ทำกินมากกว่าผู้ตาม
3. ผู้นำความคิดเห็นมีสถานภาพสังคมสูงกว่าผู้ตาม
4. ผู้นำความคิดเห็นมีความตระหนักในบทบาทของคนอื่นมากกว่าผู้ตาม
5. ผู้นำความคิดเห็นมีระดับความรู้หนังสือสูงกว่าผู้ตาม
6. ผู้นำความคิดเห็นมีความทันสมัยทางด้านเกษตรกรรมมากกว่าผู้ตาม
7. ผู้นำความคิดเห็นมีการใช้สื่อมวลชนมากกว่าผู้ตาม
8. ผู้นำความคิดเห็นมีความรู้ทางการเมืองมากกว่าผู้ตาม

ราล์ฟ เอ็ม สแทกคิลล์ (Ralph M. Stagdill อ้างถึงใน กรรณิการ์ โทมุณ 2526 : 31) ได้สรุปถึงคุณลักษณะของผู้นำทางความคิด ดังนี้คือ

1. เป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีความตื่นตัว มีความกระตือรือร้นเป็นต้น
2. เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความทะเยอทะยานสูง
3. เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ มีความน่าไว้วางใจ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความขยันขันแข็ง และมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมเป็น

ลาซาสเฟลด์ และ เมอร์ตัน (Lazarsfeld และ merton อ้างถึงใน เสถียร เชยประทีป, 2529 : 45) กล่าวถึง Homophity หรือ คุณลักษณะที่เหมือนกันว่า คือ การที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีคุณลักษณะเหมือน ๆ กัน ก็คือ การที่บุคคลสองคนมีปฏิริยาสัมพันธ์กัน หรือมีการกระทำโต้ตอบซึ่งกันและกัน (Interact) โดยมีระดับของ ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม การศึกษา สถานะทางสังคม และอื่น ๆ เหมือนกัน

ทาร์ต (Tarde อ้างใน เสถียร เชษประทีป, 2529 : 45) กล่าวว่า "ข้าพเจ้า ขอยืนยันว่าความสัมพันธ์ทางสังคมจะใกล้ชิดกันมากขึ้น ระหว่างบุคคลที่มีอาชีพและการศึกษาเหมือนกัน" คุณลักษณะที่เหมือนกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารกับการสื่อสารนั้น มีส่วนช่วยสนับสนุนหรือช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน และทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ ลักษณะของการกระจายข่าวสาร หรือการเผยแพร่ข่าวสารหรือการเผยแพร่ข่าวสารระหว่างบุคคลที่มีลักษณะเหมือน ๆ กันก็คือ จะมีข่าวสารหรือนวัตกรรมไหลไปตามแนวนอนมากกว่าที่จะไหลไปตามแนวตั้งในระดับสังคม จะเห็นว่าคุณลักษณะที่เหมือน ๆ กัน ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ทำหน้าที่ขัดขวางไม่ให้ข่าวสาร หรือนวัตกรรมกระจายจากเบื้องบนลงไปสู่เบื้องล่างได้โดยสะดวก

ผู้นำทางความคิดที่มีคุณลักษณะของสถานภาพทางสังคม (และคุณลักษณะอื่น ๆ) เหมือน ๆ กัน กับตน เพราะฉะนั้นการสื่อสารระหว่างผู้ที่มีคุณลักษณะเหมือน ๆ กัน จึงเป็นไปได้มากกว่าการสื่อสารระหว่างผู้ที่มีคุณลักษณะแตกต่างกัน

สรุปหลักกว้าง ๆ ในเรื่องคุณลักษณะที่เหมือนกันและต่างกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ดังนี้

1. โดยปกติการกระจายข่าวสาร ความคิด หรือความรู้ระหว่างบุคคลจะเกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่มีลักษณะเหมือน ๆ กัน
2. เมื่อมีการเผยแพร่ข่าวสาร ความคิด หรือนวัตกรรมเกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่มีคุณลักษณะต่างกัน ผู้ตามความคิดจะแสวงหาผู้นำความคิดที่มีสถานะทางสังคมสูงกว่า
3. เมื่อมีการเผยแพร่ข่าวสาร ความคิด หรือนวัตกรรมเกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่มีคุณลักษณะต่างกัน ผู้ตามความคิดจะแสวงหาผู้นำความคิดที่มีการศึกษามากกว่า
4. เมื่อมีการเผยแพร่ข่าวสาร ความคิด หรือนวัตกรรมเกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่มีคุณลักษณะต่างกัน ผู้ตามความคิดจะแสวงหาผู้นำความคิดที่เข้าถึงสื่อมวลชนมากกว่า

5. เมื่อมีการเผยแพร่ข่าวสาร ความคิด หรือนวัตกรรมเกิดขึ้น ระหว่างบุคคลที่มีคุณลักษณะต่างกัน ผู้ตามความคิดจะแสวงหาผู้นำความคิดที่ติดต่อกับ ภายนอกมากกว่า

6. เมื่อมีการเผยแพร่ข่าวสาร ความคิด หรือนวัตกรรมเกิดขึ้น ระหว่างบุคคลที่มีคุณลักษณะต่างกัน ผู้ตามความคิดจะแสวงหาผู้นำความคิดที่ติดต่อกับ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมมากกว่า

7. เมื่อมีการเผยแพร่ข่าวสาร ความคิด หรือนวัตกรรมเกิดขึ้น ระหว่างบุคคลที่มีคุณลักษณะต่างกัน ผู้ตามความคิดจะแสวงหาผู้นำความคิดที่ทันสมัย มากกว่า

จากที่กล่าวมาสามารถจะอธิบายคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ ของผู้นำ ความคิดเห็นได้ดังต่อไปนี้

1. การสื่อสารภายนอก (External Communication)

ผู้นำทางความคิดสามารถเข้าถึงสื่อมวลชนได้มากกว่าผู้ตาม ความคิดแนวคิดจากแบบจำลองการไหลของข่าวสารแบบสองขั้นตอน คือ ผู้นำทาง ความคิดจะสามารถเข้าถึงสื่อมวลชนได้มากกว่า สาเหตุหนึ่งเนื่องจากผู้นำทาง ความคิดทำหน้าที่เป็นนายประตู ที่ข่าวสารหรือนวัตกรรมจะเข้าสู่สังคม หรือผู้นำ ความคิดอาจจะได้ติดต่อกับสังคมภายนอกหรือเจ้าหน้าที่ผู้เผยแพร่ นวัตกรรมมากกว่า นอกจากนี้ผู้นำทางความคิดมีลักษณะสากลหรือลักษณะระหว่างท้องถิ่นมากกว่าผู้ตาม ความคิด และผู้นำความคิดมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมมากกว่าผู้ตามความคิด

2. การเข้าถึง (Accessibility)

การที่ผู้นำทางความคิดจะเผยแพร่ข่าวสารหรือนวัตกรรม ไปยัง ผู้ตามความคิดได้ ผู้นำทางความคิดจะต้องสามารถพูดคุยโดยตรงกับผู้ตามความคิดนั้นคือ การสามารถเข้าถึงผู้ตามความคิดได้หรือมีส่วนร่วมในสังคม ทั้งอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ผู้นำทางความคิดมีส่วนร่วมในสังคมมากกว่าผู้ตามความคิด

3. สถานะทางสังคม (Socioeconomic Status)

ผู้ตามความคิด จะแสวงหาผู้นำทางความคิดที่มีสถานะทางสังคมที่สูงกว่าตนเล็กน้อยโดยเฉลี่ยแล้ว ผู้นำทางความคิดจะมีสถานะทางสังคมที่สูงกว่าผู้ตามความคิดอย่างที่ Trade กล่าวเมื่อปี 1903 ว่าประชาชนในระดับต่ำสุดของสังคมสามารถคิดค้นนวัตกรรมได้แต่การเผยแพร่ นวัตกรรม จะต้องขึ้นอยู่กับคนที่มีระดับสูงกว่าในสังคม ผู้นำทางความคิดมีสถานะทางสังคมที่สูงกว่าผู้ตามความคิด

4. ความเร็วหรือความซ้ำในการยอมรับนวัตกรรม

(Innovativeness)

ถ้าผู้นำทางความคิดจะได้รับการยอมรับจากผู้ตามความคิดว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องนวัตกรรมแล้ว ผู้นำทางความคิดย่อมเป็นผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่าผู้ตามความคิด

5. ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของระบบสังคม (System Norms)

ผู้นำทางความคิด จะต้องทำตามบรรทัดฐานของสังคม และขณะเดียวกันจะต้องเป็นผู้นำเอาความคิดใหม่ ๆ เข้ามาได้ด้วย เมื่อบรรทัดฐานของสังคมเอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้นำทางความคิดจะยอมรับนวัตกรรมได้เร็วกว่า แต่เมื่อบรรทัดฐานสังคมไม่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้นำทางความคิดจะไม่เป็นผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วนัก

5. ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

จากรายงานการประชุมของ The Ad Hoc Group of Experts เรื่อง "Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and National Development" (อ้างถึงในบุญชัย เกิดปัญหาวัฒน์ 2535 : 79 อ้างใน ปัญหา สวัสดิเสรี 2539 : 17) ได้กล่าวไว้ว่า "คำว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ไม่สามารถให้คำจำกัดความที่ตายตัวได้ และมีการให้ความหมายต่าง ๆ กันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกัน ในการจะเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น

ต้องดูบริบท (context) ของแต่ละประเทศ และสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ของประเทศนั้น" และมีผู้เสนอความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ต่าง ๆ กัน คือ

การมีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิก ของชุมชนและสังคมสามารถ เข้ามามีส่วนร่วมและมีอิทธิพลในกระบวนการพัฒนา และ ในการแบ่งสรรผลของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม ซึ่งหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วม ของประชาชนอย่างเท่าเทียมกันในประเด็นของ

1. การสนับสนุนกระบวนการพัฒนา
2. การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
3. การตัดสินใจในรูปของการกำหนดนโยบายการวางแผนนโยบาย

การวางแผนและการปฏิบัติตามแผน ทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (Department of International Economic and Social Affairs, 1981 : 5 อ้างใน ปัญญา สวัสดิเสวี 2539 : 18)

สำนักแรงงานระหว่างชาติ (International Labour office 1971 : 7 อ้างใน ประสพสุข ดีอินทร์, 2531 : 19) ได้ให้คำจำกัดความของ การมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง ความร่วมมือ (Coperating) การมี ส่วนร่วมในบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งรวมถึงความรับผิดชอบ

วิลเลียม ดับบลิว ริดเดอร์ (William w. Reeder 1974 : 39 อ้างใน ประสพสุข ดีอินทร์, 2531 : 19) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการมีส่วนร่วมในการประหยัดสังสรรค์ทาง สังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

เดวิส ดี คีธ (Davis D. Keith 1972 : 136) อ้างใน ประสพสุข ดีอินทร์, 2531 : 19) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้อง ดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจให้ประทับใจบรรลุลงมุ่นหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิด ความรู้สึกรับผิดชอบต่อกลุ่มดังกล่าวด้วย

วิลเลียม เออร์วิน (William Erwin 1976 : 138 อ้างใน ประสพสุข ตีอินทร์, 2531 : 20) ได้ให้แนวคิดที่ข้องเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมว่าการพัฒนาแบบการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิชาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์การและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

แอลวิน เบอร์นาร์ด (Alvin Bernard 1958 : 142) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในสังคมว่า การมีส่วนร่วมในสังคม หมายถึง การแสดงออกถึงปฏิริยาทางสังคม (Social Interaction) ด้อยการร่วมในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation)

ประสพสุข ตีอินทร์ (2531 : 21) สรุปว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรม ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

เชลเตอร์ ไอ. บาร์นาร์ด และเฮอเบิร์ต ซิมอน (Cheater I. Barnard and Herbert Simon, in Sindy Verba, ed. 1961 : 102 อ้างใน ประสพสุข ตีอินทร์, 2531 : 20) ได้แบ่งแบบของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. ผู้บริโภค (Customer)
2. ผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่มการ (Entrepreneurs)
3. ผู้ใช้แรงงานหรือเป็นลูกจ้าง (Employer)

อี สจิวต แชปิน (E. Stiert Chapin, อ้างใน ประสพสุข
ดิอินทร์, 2531 : 21) ได้ทำการศึกษาแบบของการมีส่วนร่วมและได้แบ่งแบบของ
การมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ

1. การมีส่วนร่วมประชุม (Attendance at Meeting)
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน (Financail Contribution)
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (Membership on
Committees)
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (Position of leadership)

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff 1980 : 21- - 222,
อ้างใน ประสพสุข ดิอินทร์, 2531 : 22) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ
ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Makin)
ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจ
ปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implimentation)
ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลทาง
ด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ลี เจ แครี (Lee J. Cary 1976 : 144) ได้แบ่งรูปแบบของ
การมีส่วนร่วมไว้เป็น 5 รูปแบบ ดังนี้

1. เป็นสมาชิก (Membership)
2. เป็นสมาชิกผู้เข้าประชุม (Attendance at Meeting)
3. เป็นสมาชิกผู้บริจาคเงิน (Financial Contribution)

4. เป็นกรรมการ (Membership on Committees)
5. เป็นประธาน

นอกจากนี้ แครี่ ยังได้แบ่งแบบของผู้มีส่วนร่วมออกเป็น 3 แบบ คือ

1. ผู้กระทำ (Actor)
2. ผู้รับผลการกระทำ (Recipient)
3. สาธารณชนทั่วไป จกฤษรณศ

อาลีน ฟอमारอฟฟ์ (Alene Formaroff 1981 : 104 อ้างใน ประสพสุข ดีอินทร์, 2531 : 21 - 22) ได้เสนอว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะประกอบด้วยอย่างน้อย 1 ใน 4 ประเภทของการมีส่วนร่วม คือ

1. การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องการใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล
2. การดำเนินงาน
3. การใช้บริการจากโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์

อดิน รพีพัฒน์ (อ้างใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ 2527 : 107 - 111) ได้กำหนดช่วงจังหวะและแบ่งระยะการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนไว้ดังนี้

1. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลกิจกรรมพัฒนา

เจมส์ คีดี ปิ่นทอง (2533 : 272 - 273, อ้างใน ประสพสุข
ดิอินทร์, 2531 : 22) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้เป็น
4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาของ
ชาวชนบท

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

แมกซ์ โลว์เดอร์มิลด์ และ ดับบลิว โรเบิร์ต ไลโทส (Max
Lowdermilk & W. Robert Lautos 1980 : 694 - 700 อ้างใน ประสพสุข
ดิอินทร์, 2531 : 20) ได้เสนอขั้นตอนของยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา
ชนบทไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้คือ

1. การสำรวจขั้นต้น (Preliminary reconnaissance)

2. การศึกษาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา (Priority
Problem Identification studies)

3. การแสวงหานวัตกรรมแก้ไข (Search for Solutions)

4. การกำหนดทางแก้ไขปัญหา (Assessment of solutions)

5. การปฏิบัติตามโครงการ (Project implementation)

6. การประเมินผลโครงการ (Formal project evaluation)

7. การพิจารณาทบทวนโครงการเพื่อดำเนินการให้เสร็จสมบูรณ์
(Project Reconsiderations of Completion)

วิลเลียม เออร์วิน (William Erwin 1976 : 138, อ้างใน
ประสพสุข ดิอินทร์, 2531 : 22) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการมี
ส่วนร่วมว่าหมายถึง การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามี
ส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้น

การมีส่วนร่วมก็เกี่ยวข้องอย่างแท้จริงกับประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิชาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527 : 6 - 7 อ้างใน ประสพสุข ดีอินทร์, 2531 : 23) ได้ให้ความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่าหมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม และองค์การอาสาสมัคร รูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดดังนี้ คือ

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้า ปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงความต้องการของชุมชน
2. ร่วมค้นคว้า และสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไข และสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประเมิณผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมิณผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชน และรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ศาสตราจารย์ โจเซ อักบายานี จูเนียร์ (Prof. Jose A. Agbayani Jr. 1970 อ้างใน ปัญหา สวัสดิ์เสรี, 2531 : 25) ได้จัดลำดับขั้นของการเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. การร่วมประชุม
2. การออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
3. การตีปัญหาให้กระจ่าง
4. การออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
5. การออกเสียงเลือกตั้ง
6. การบริจาคเงิน
7. การบริจาควัตถุ
8. การช่วยเหลือด้านแรงงาน
9. การใช้โครงการที่เป็นประโยชน์ให้ถูกต้อง
10. การช่วยเหลือในการรักษาโครงการ
11. ทำงานกับตัวนำในการเปลี่ยนแปลง

นอร์แมน อัฟฮอฟ (Norman Uphoff, 1981 : 10) ได้สร้างกรอบพื้นฐานเพื่อการอธิบายและวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา โดยแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อาจเป็นการตัดสินใจในระยะแรกเริ่ม การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรมและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม อาจเป็นไปในรูปของการเข้าร่วมโครงการโดยการให้การสนับสนุนด้านทรัพยากร การร่วมในการบริหารหรือการร่วมมือ รวมทั้งการเข้าร่วมในการร่วมแรงร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ทางวัตถุ ทางสังคมหรือโดยส่วนตัว

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมตรวจสอบถึงกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

ปฤษฎา บุญเจือ (2536 : 48) ได้ใช้แบบวัดการมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนาชุมชน โดยกำหนดกรอบลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 12 ลักษณะ ดังนี้

1. ร่วมประชุม
2. ร่วมแสดงความคิดเห็น
3. ร่วมในการตัดสินใจ
4. ร่วมประสานงาน
5. ร่วมในการวางแผน
6. ร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม
7. ร่วมรับผลประโยชน์
8. ร่วมในการติดตามผล
9. ร่วมในการประเมินงาน
10. ร่วมเป็นผู้นำ
11. ร่วมในการเป็นผู้นำ
12. ร่วมในการดูแลรักษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คาสติโล (Castillo, 1979) ได้สรุปผลงานของผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับช่องทางการติดต่อสื่อสาร (Channal) และแหล่งความรู้ทางการเกษตร ที่เกษตรกรได้รับว่าแหล่งข่าวที่เป็นตัวบุคคลสำคัญที่สุด ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริม เพื่อนบ้าน และญาติ นอกจากนี้เขายังพบว่าเกษตรกรที่ไม่ได้รับการส่งเสริมโดยตรงจากเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่จะได้รับข่าวสารจากวิทยุมากที่สุด และเป็นที่ยอมรับของเกษตรกรมากกว่าเอกสารหรือหนังสือพิมพ์

ดิโอกาน (Diokno, 1973) ได้ศึกษาวิธีการสื่อสารเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวโดยเลือกสตรีที่สมรสแล้ว 142 คน มาเป็นกลุ่มตัวอย่าง พบว่าในด้านข่าวสารนั้นชอบสื่อบุคคลมากที่สุด รองลงมาได้แก่ วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุกระจายเสียงตามลำดับ ส่วนแหล่งข่าวสารคือ แพทย์สตรีมักรับฟังวิทยุโดยใช้เวลา 1 ชั่วโมง ในสุดสัปดาห์ และชอบรายการประเภทละครการแสดง

ฮีโร (Hero, 1959) พบว่า สื่อแต่ละประเภทเสนอข่าวต่างประเทศในประเด็นที่ต่างกัน และให้ประชาชนมีทัศนคติต่อข่าวสารที่ได้รับแตกต่างกัน โดยสรุปว่าหนังสือพิมพ์และนิตยสารข่าว มีส่วนทำให้ประชาชนมีทัศนคติเกี่ยวกับข่าวต่างประเทศแตกต่างกันมากกว่าวิทยุโทรทัศน์ และมีข้อเสนอแนะว่า หนังสือพิมพ์และนิตยสารข่าวควรเสนอเนื้อหาสาระด้านต่างประเทศให้มากขึ้น และควรเสนอข่าวต่างประเทศในทัศนคติที่แตกต่างกันมากกว่าเดิม

ฟิลิปส์ และคณะ (Felip Korzenny, Wanda del Toro and James Gandino : 1978) ได้ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ที่มีต่อความรู้ ทัศนคติ และความคิดเห็นในด้านข่าวต่างประเทศของชาวอเมริกัน พบว่าการเปิดรับข่าวสารต่างประเทศทางโทรทัศน์ มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับทัศนคติเกี่ยวกับข่าวต่างประเทศ ส่วนในด้านลักษณะทางประชากรศาสตร์นั้น เพศ อายุ การศึกษา มีความสัมพันธ์กับความรู้ และทัศนคติ เกี่ยวกับข่าวต่างประเทศ โดยผู้ตอบแบบสอบถามที่เป็นเพศชาย มีความรู้ด้านข่าวต่างประเทศมากกว่าผู้ตอบคำถามเพศหญิง และอายุกับการศึกษามีความสัมพันธ์กับทัศนคติเกี่ยวกับข่าวต่างประเทศ

จากงานวิจัยของ Mole, Robert L : The Role of Buddhism in Contemporary Development in Thailand (1968) งานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์และบทบาทของพระสงฆ์กับชุมชนชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการพัฒนาชุมชนนั้นในสายตาชาวชนบทพระสงฆ์เป็นผู้มี "authority" และรัฐบาลเองก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญอันนี้ จึงได้พยายามดึงให้พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ เพราะจะเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งไปได้ที่โครงการเหล่านั้นจะประสบผลสำเร็จ เนื่องจากค่านิยมและทัศนคติของชาวชนบทเป็นสิ่งที่แยกไม่ได้จากความเชื่อต่าง ๆ ทางศาสนา

สุภาพร วนาบุรุษ (2516) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมในการพัฒนาชุมชน ได้ผลสรุปของการศึกษารึ้นว่า แรงจูงใจในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์และสามเณร นั้นเนื่องจากปัจจัยภายนอกเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับคำแนะนำจากพัฒนากร หรือโดยการชักชวนของพัฒนากรมากกว่าที่จะเนื่องมาจากปัจจัยภายในหรือความคิดริเริ่มของพระสงฆ์เอง ซึ่งอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์และสามเณรนั้น มีสาเหตุสำคัญจากปัญหาทางด้านกายภาพ ปัญหาทางด้านการเงินทุน ปัญหาขาดความรู้ความชำนาญทางด้านวิชาการและเทคนิค

เสาวลักษณ์ ขำนิล (2518) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเภา จังหวัดชัยนาท ซึ่งผลการศึกษาปรากฏว่าพระสงฆ์ในชุมชนทั้งสองมีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชน แต่ในชุมชนอุตะเภา พระสงฆ์มีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนมากกว่าในชุมชนวังไผ่ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากพระสงฆ์ในชุมชนอุตะเภาบวชและอยู่มานาน จึงเป็นผู้นำชาวบ้านในการทำงานพัฒนาต่าง ๆ ได้มาก ส่วนในชุมชนวังไผ่พระสงฆ์เพิ่งเข้ามาอยู่ แต่ชาวบ้านก็ศรัทธามากเพราะเป็นผู้ทำงานอย่างจริงจังและเห็นผล ขอความร่วมมือจากชาวบ้านได้เป็นอย่างดีในการศึกษาชุมชนทั้งสองนี้ปรากฏว่าพระสงฆ์มีวิธีการในการพัฒนาชุมชนแบบเดียวกันในระยะเริ่มแรก คือ ถือเป็นการพัฒนาแบบเสรีที่ทางวัดและประชาชนร่วมมือกันในด้านเงินงาน ซึ่งงานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะแรงศรัทธาและความร่วมมือจากประชาชนภายในชุมชนที่ร่วมกันสละแรงกาย พร้อมทั้งความคิดและกำลัง

ทรัพย์ มีความสามัคคีในการทำงาน ทุกคนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายมา

เฉลิม อุตกฤษฎี (2521) ได้ศึกษาถึง บทบาทของพระภิกษุในงานพัฒนาชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ในเรื่องการพัฒนาวัด พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ ปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนบทบาทที่มีน้อยที่สุด ได้แก่ การสร้าง การปรับปรุงป่าช้า แหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน ส่วนบทบาทที่มีน้อยที่สุด ได้แก่ การสร้างส่งปรับปรุงห้องสมุด พัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม สถานที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้าน เรื่องการบริการสังคม พระภิกษุมีบทบาทที่สุด ได้แก่ การสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ส่วนบทบาทที่มีน้อยที่สุด ได้แก่ การบริจาคสิ่งของที่จำเป็นให้โรงพยาบาลและการสร้างโรงเรียน เรื่องการพัฒนาการศึกษาพระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การอบรมศีลธรรมประชาชน การศึกษาด้วยปริยัติธรรม ส่วนบทบาทที่มีน้อยที่สุด ได้แก่ การให้การศึกษาด้านสามัญศึกษากับพระภิกษุ สามเณร นักเรียน และอบรมพิเศษแก่ผู้ต้องขังของเรือนจำ

บำรุง สุขพรรณ (2522) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการรับข่าวสารจากสื่อมวลชนของพระสงฆ์มีอิทธิพลต่อการเผยแพร่พัฒนาความคิดจิตใจของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตรับผิดชอบของสำนักงานพัฒนาชุมชนเขต 4 (จังหวัดอุดรธานี) ผลวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีเครื่องรับวิทยุมากที่สุด และมีความสนใจในด้านการพัฒนาชนบท และการเมือง เศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมอย่างมาก นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีความเห็นว่าชาวบ้านเลื่อมใสในศาสนาและปฏิบัติตามคำสอนส่วนใหญ่อย่างเคร่งครัด และเห็นว่าควรใช้พระสงฆ์เป็นผู้ส่งเสริมปลูกฝังคุณธรรม 4 ประการ และค่านิยมพื้นฐาน 4 ประการ ไปสู่ประชาชนให้มาก ซึ่งสรุปโดยรวมได้ว่า พระสงฆ์มีความยินดีที่จะเป็นผู้นำในการเผยแพร่ข่าวสารไปสู่ประชาชนอย่างยิ่ง และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับทางราชการอย่างเต็มความสามารถ

อนันต์ วิริยพิณิจ (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน พบว่า การที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีบทบาททางการพัฒนาชนบทมิใช่เรื่องง่าย ในอดีตนั้นพระสงฆ์รูปเดียวก็อาจจะพัฒนาได้ เพราะหน่วยสังคมเล็กและไม่ต้องใช้ความรู้อะไรลึกซึ้งนัก ในปัจจุบันสังคมได้ขยายตัวออกทั้งทางด้านเศรษฐกิจและประชากรก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย อีกทั้งระบบศาสนธรรมที่เคยใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมก็เปลี่ยนมาเป็นระบบพัฒนา โดยอาศัยระบบเสรีนิยมเป็นสำคัญ จึงอยู่อาจจะมีพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งกำลังทำงานพัฒนาท้องถิ่นของท่าน ซึ่งมีผลงานเป็นที่ยอมรับโดยทั่ว ๆ แต่ในที่สุดแล้วงานพัฒนาของท่านจะต้องประสบปัญหาติดขัดกับระบบที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ทั้งในส่วนขององค์กรในสถาบันสงฆ์เอง หรือหน่วยงานของราชการ อีกทั้งปัญหาในการทำความเข้าใจกับประเด็นเรื่องการพัฒนาที่ขาดต่อการคิดและปฏิบัติ ถึงแม้ว่าพระสงฆ์จำนวนมากจะรู้ซึ่งถึงปัญหาความยากจน ตลอดจนความอยู่ดีธรรมในสังคมเป็นอย่างดีก็ตาม แต่พระสงฆ์ส่วนใหญ่ มักจะเลี่ยงการแก้ปัญหาที่ต่อชุมชนโดยสนใจแต่เพียงพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นจึงมีพระสงฆ์เพียงส่วนน้อยที่มีบทบาทในการพัฒนาชนบท

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2526) ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมบ้านนาไทย พบว่า ในสังคมดังกล่าวกลุ่มสงฆ์มีบทบาทสำคัญในสังคมตั้งแต่อดีตกาล พระสงฆ์ได้รับการยอมรับในสังคมให้มีฐานะสูง เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ส่งเสริมจริยธรรมตามหลักของศาสนา มีบทบาทอย่างมากในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในกลุ่มสังคมทุกกลุ่ม ให้มีแนวความคิดไปในทางเดียวกัน สมาชิกทุกกลุ่มยึดสถาบันศาสนาเป็นแกนกลางในการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม นอกเหนือจากกฎหมายและจารีตประเพณีอื่น ๆ พระสงฆ์หรือวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านเมื่อมีงานเทศกาลวัดจะบริการดำเนินสถานที่และช่วยประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนงานบันเทิงต่าง ๆ รวมไปถึงการบริการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้จากวัด เช่น เก้าอี้ เสื้อ หมอน กระโถน ฯลฯ วัดจะบริการให้ทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีเหตุการณ์ร้ายแรงในบ้านเมือง ประชาชนจะนึกถึงพระสงฆ์ก่อนบุคคลอื่น และจะมาขอให้พระสงฆ์ช่วยเหลือด้านการศึกษา พระสงฆ์จะบริการสั่งสอนลูกหลานให้การศึกษาฟรี นอกจากนี้ที่ดินของวัดถ้า

กว้างขวางเกินไป เจ้าอาวาสก็จะอนุญาตให้คนยากจนเข้ามาอยู่อาศัยได้ เรียกว่า "อยู่ที่วัด" ซึ่งปรากฏทั่วไปแม้ในปัจจุบัน

กรรณิการ์ โอมุณ (2526) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าวหมู่บ้านท่าสร้าง อำเภอ เมือง จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่มีความสามารถ และ ทรงคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะในทัศนะของประชาชนมี ความเห็นว่าพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ประกอบไปด้วยความน่าไว้วางใจ ความสามารถ ในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับประชาชน และความกระตือรือร้นในการทำงาน พัฒนาท้องถิ่น การมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจยอมรับนับถือ และ ความน่าเชื่อมั่นจากประชาชน จึงน่าจะมีการสนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็น ผู้นำความคิด เป็นผู้เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารความรู้ ความคิดและนวัตกรรมอย่าง เต็มที่ ก่อนอื่นรัฐบาลน่าที่จะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสื่อ บุคคล เพื่อช่วยสนับสนุนการพัฒนาชนบท และเพื่อที่พระสงฆ์จะได้กระทำหน้าที่นี้อย่าง เต็มที่ รัฐบาลควรอบรมให้พระสงฆ์ได้มีความรู้ในหลักการพัฒนา นอกเหนือไปจาก หลักธรรมที่ต้องศึกษาและให้ถือเป็นนโยบายว่า การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จะเป็น กุศลมหาศาลได้ เมื่อได้มีการเตรียมพระสงฆ์เพื่อสนับสนุนงานพัฒนาแล้ว นโยบาย การใช้ทรัพยากรทางการสื่อสารของประเทศให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ควรได้บรรจุ พระสงฆ์ในฐานะสื่อบุคคลที่หาได้ในท้องถิ่น แต่คำนวณค่ามิได้ในการส่งเสริมการพัฒนา ชนบท

สุภาพรรณ ณ บางช้าง และคณะ (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การ ประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชนบท งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติ การหรือการวิจัยเชิงประยุกต์ เพื่อช่วยให้มีการศึกษาประมวลข้อมูลและประเมินผล การศึกษา อันจะนำไปสู่การนำไปใช้เป็นประโยชน์ ต่อการหาแนวทางการผนวก ศาสนากับการพัฒนาชนบทที่กว้างขวางต่อไป งานวิจัยที่กำหนดจุดมุ่งหมายเพื่อการ ศึกษาหาลักษณะและสาเหตุของภาวะศาสนาและศีลธรรมของชาวชนบทกลุ่มหนึ่ง แล้ว ทดลองหาแนวทางปรับปรุงแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมส่วนที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น ด้วยการ นำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นหลักในการดำเนินการ แล้วประเมินผลและอุปสรรคของ

การทดลอง เพื่อจะได้พิจารณาแนวทางการพัฒนาศิลปกรรมในชนบทนั้น และในชนบทอื่น ๆ ของประเทศต่อไป

นภดล เมธาวิทย์ (253) ได้ทำการวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านยางโทน ตำบลนครสวรรค์ดก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า โครงการพัฒนาที่ดำเนินการโดยพระสงฆ์ ส่วนใหญ่เกิดจากความคิดริเริ่มของพระสงฆ์เอง และบางโครงการเกิดจากการผลักดันและความสนับสนุนจากรัฐบาล พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน เนื่องจากความเมตตาสงสาร และต้องการช่วยเหลือชาวบ้านให้พ้นจากความทุกข์ยาก ซึ่งความต้องการนี้ตรงกับความคาดหวังของชาวบ้านที่เห็นว่าพระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน รัฐบาลก็มีส่วนสนับสนุนให้พระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยการก่อตั้งโครงการพระธรรมทูต รวมทั้งให้ความรู้ และคำแนะนำเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนไปด้วยพร้อมกับการเข้าไปมีส่วนในการพัฒนาชุมชน ทำให้พระสงฆ์ต้องพยายามประนีประนอมความเชื่อทางศาสนากับเป้าหมายทางเศรษฐกิจ มีการนำพุทธธรรมมาเน้น หรือขยายความให้เกี่ยวข้องกับพัฒนามากขึ้น งานพัฒนาของพระสงฆ์ประสบปัญหาและอุปสรรคไม่น้อย เนื่องจากชาวบ้านมีลักษณะปัจเจกบุคคลสูง และสนใจแต่ประโยชน์ระยะสั้น

จากรายงานการวิจัยของ พูนทรัพย์ สิทธิพรหม (2532) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ประชากรมีความเชื่อถือในพระสงฆ์ไว้วางใจในตัวพระสงฆ์เชื่อในความสามารถและสติปัญญาไหวพริบในการแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน เชื่อในความกระตือรือร้นของพระสงฆ์ และเชื่อในทักษะการสื่อสารของพระสงฆ์ ซึ่งความเชื่อของประชากรมีความสัมพันธ์กับการยอมรับโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี นอกจากนั้นพบว่า ทักษะในการสื่อสารของพระสงฆ์เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยางมากที่สุด รองลงมาเป็นตัวแปรเกี่ยวกับความน่าไว้วางใจในพระสงฆ์

รวมทั้งจากการศึกษาของ ลาวัณย์ อินทรารักษ์ (2534) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความรักชาติที่มีให้พระสงฆ์ ทศนคติ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า ความรักชาติในคำสอนของพระสงฆ์มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทศนคติต่อการอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้ แต่ความรักชาติในเพศบรรพชิตและความรักชาติในพิธีกรรม มีความสัมพันธ์ทางลบกับทศนคติต่อการอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย ส่วนความรักชาติที่มีต่อพระสงฆ์ในด้านความรักชาติในคำสอน ความรักชาติในเพศบรรพชิตและความรักชาติในพิธีกรรมไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย นอกจากนี้ ความรักชาติในคำสอนของพระสงฆ์ เป็นตัวแปรที่อธิบายทศนคติต่อการอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย ได้มากกว่าความรักชาติในเพศบรรพชิต และความรักชาติในพิธีกรรม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย